

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za usmenu književnost

Odsjek za pedagogiju

Katedra za predškolsku pedagogiju

Zagreb, 2017.

**PEDAGOŠKI ASPEKTI USMENOKNJIŽEVNIH OBLIKA U ČIJOJ IZVEDBI
SUDJELUJU DJECA**

INTERDISCIPLINARNI DIPLOMSKI RAD

23 ECTS BODA

Mentorica: doc. dr. sc. Evelina Rudan

Studentica: Ana Gaković

Komentorica: prof. dr. sc. Mirjana Šagud

1. UVOD	3
2. TEORIJSKI DIO.....	4
2.1 Kultura, dijete i igra	4
2.2 Klasifikacija igara	5
2.3 Dječji razvoj i periodizacija djetinjstva.....	6
2.4 Učinci igre i usmenoknjiževnih oblika u čijoj izvedbi sudjeluju djeca.....	9
2.4.1. Osjećaj sigurnosti.....	9
2.4.2. Ritam, red i ponavljanje.....	11
2.4.3. Pokret.....	13
3. PRIMJERI USMENOKNJIŽEVNIH OBLIKA U ČIJOJ IZVEDBI SUDJELUJU DJECA U ZBORNIKU ZA NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE.....	14
3.1 Uspavanke	14
3.2 Igre pokretima	15
3.2.1. Igre prstima i rukama.....	15
3.2.2. Igre pokretima u skupini	18
3.2.3. Odnos odraslih prema dječjim igrama	20
3.3 Igre riječima.....	24
4. EMPIRIJSKI DIO.....	34
4.1 Istraživanje igara	34
4.2 Istraživanje s odgojiteljicama.....	37
4.2.1. Analiza rezultata intervjua	37
4.3 Istraživanje s roditeljima	41
4.3.1. Metodologija istraživanja:	41
4.3.2. Prikaz i interpretacija rezultata istraživanja	42
4.3.3. Zaključak istraživanja	48
5. ZAKLJUČAK	50
6. LITERATURA	51
7. SAŽETAK	53
8. SUMMARY	54

1. UVOD

Usmenoknjiževni oblici u čijoj izvedbi sudjeluju djeca obuhvaćaju različite izvedbene kontekste i forme. U njima su djeca aktivni sudionici, a neke uključuju i odrasle. U radu će se istražiti utjecaj tradicijskih dječjih igara i usmenoknjiževnih oblika u čijem izvođenju sudjeluju djeca na razvoj u predškolskoj dobi. Ovi usmenoknjiževni oblici obuhvaćaju uspavanke, brojalice, tradicijske dječje igre s pokretima i riječima.

U prvom dijelu rada prikazani su različiti aspekti dječjih igara i njihov utjecaj na dječji razvoj. Igra je dječja potreba, a osim zabave, ona osigurava djetetov razvoj na različitim područjima. Sukladno fazama dječjeg razvoja u predškolskoj dobi u radu je prikazan se razvojni potencijal dječjih tradicijskih igara i usmenoknjiževnih oblika u čijoj izvedbi sudjeluju djeca. Njihove su ključne sastavnice pokret, ritam, riječi i značenje, kontakt između djeteta i odrasle osobe i međusobni odnos djece u igrama i izvođenju usmenoknjiževnih oblika. Svaki od ovih sastavnica prevladava u pojedinom obliku. U radu je opisano ono što igra ili neki usmenoknjiževni oblik čini djeci i na koji način doprinosi njegovu razvoju i socijalizaciji.

Drugi dio rada donosi prikaz primjera usmenoknjiževnih oblika u čijoj izvedbi sudjeluju djeca iz monografija i etnoloških zapisa koje se nalaze u *Zborniku za narodni život i običaje* iz 19. i prve polovice 20. stoljeća. Navedeni su primjeri iz radova sljedećih autora: Božidar Finka (*Saljske dječje igre i običaji*), Bartol Jurić (*Igre – Iz Privlake i Komljetinaca u Slavoniji*), Milan Lang (*Samobor: narodni život i običaji*), Dobroslav Bono Nedić (*Toliški kraj: koncem 19. i početkom 20. stoljeća*), Fran Novljan (*Boljun: kmiecki život i už(a)nci: etnološka monografija (1898.-1899. i 1950.-1960.)*), Ante Sekulić (*Bački Hrvati: narodni život i običaji*).

Osim samih primjera usmenoknjiževnih oblika u *Zborniku za narodni život i običaje* opisan je i kontekst njihove izvedbe, odnos odraslih prema samoj igri i mjesto i uloga ovih usmenoknjiževnih oblika u odgoju i životu djece.

U trećem dijelu rada prikazano je istraživanje koje se sastoji od istraživanja odgajatelja u vrtiću i roditelja. U radu je opisana pedagoška strana usmenoknjiževnih oblika i prikazan njihov potencijalni značaj za razvoj i odgoj predškolske djece.

2. TEORIJSKI DIO

2.1 *Kultura, dijete i igra*

Usmenoknjiževni oblici u čijoj izvedbi sudjeluju djeca često su vezani uz igru: igru odraslih s djecom, pjesme koje se izvode uz igru ili slično. Također, neki od ovih usmenoknjiževnih oblika koji sami po sebi nisu igre, poput uspavanki ili brojalice, sadrže neke sličnosti s igrom, na primjer ponavljanja i ritam. U okviru dječjeg folklora istraživače je često posebno zanimala dječja igra. Marijana Hameršak u svojim radovima bavila se istraživanjem interesa hrvatskih etnologa za dječji folklor i zaključuje kako se on često smatran *prežitkom* starijih vremena ili izvorom za istraživanje prošlosti čiji tragovi ostaju u dječjim praksama. Poput drugih autora (Bašić, Jenks) zaključuje kako je znanstveni interes za dijete i djetinjstvo kao prolaznu fazu najčešće rubni i da je ta tema, kako u etnologiji, tako i u književnosti ili povijesti, često zanemarena (Hameršak 2009: 237-238). U dvadesetom stoljeću istraživanje dječjih igara postaje sve češće, a istraživači su često vođeni predodžbom koju se iznio engleski antropolog Edward B. Tylor da se svaka civilizacijska faza razvila iz faze koja joj je prethodila, a neki obrasci ponašanja i mišljenja preživjeli su i danas svjedoče o ranijem razvojnem stupnju, kako to sažima Hameršak (2003: 36). Primjer za to su lukovi i strijele koji danas služe kao igračke, no govore o vremenu u kome su korišteni izrazito ozbiljno. Prema ovom shvaćanju dječje igre, narodne izreke ili neki običaji, pa i usmenoknjiževni oblici u čijoj izvedbi sudjeluju djeca, postaju predmet istraživanja koji govori o ranijoj kulturi. Tako područje djetinjstva i djeteta ulazi u veću sferu zanimanja humanističkih znanosti. Iako će se ovaj rad baviti samom izvedbom usmenoknjiževnih oblika i njihovim pedagoškim učinkom, važno je prvo uočiti samu bit igre i neke od njezinih obilježja.

Johan Huizinga u svom djelu *Homo ludens – O podrijetlu kulture u igri* (1938) iznosi tezu da je ljudska kultura proizišla iz igre i da je igra jedna od pojava kulture. Igra prožima mnoge značajne djelatnosti, a ponekad je teško odrediti koje su granice igre ili u kojim slučajevima neka radnja poprima obilježja igre. Huizinga izvodi nekoliko odrednica koje su zajedničke različitim vrstama igara.

Najprije, igra je slobodna. Igra na zapovijed više nije igra. Ona izvire iz zadovoljstva, a ne iz nužde ili potrebe. Iako su mnoge igre poučne i pomažu razvijanje različitih vještina, te su funkcije uvijek u drugom planu, dok je zadovoljstvo ono što pokreće igru.

Igra je prostorno i vremensko određena i izdvojena od svakodnevnog života. Ta svijest da igra nije pravi život postoji već kod male djece. Zatim, igra je ponovljiva, zadobiva stalan

oblik i može se ponavljati. Svaka igra teži redu, a odstupanje i kršenje pravila znače kraj igre. Pravila igre su *norme koje vrijede unutar privremenog svijeta koji je igra izdvojila*. Prekršitelj igre koji ruši ili mimoilazi pravila zapravo ukazuje na iluziju igre i njenu izdvojenost od svijeta gdje ta pravila ne važe. U mnogim su kulturama postojala razdoblja izdvojena za igru, kada su svakodnevna pravila prestajala važiti, poput karnevala ili olimpijskih igara. Pored svega toga, igra stvara napetost, osobito igre natjecateljskog karaktera (Huizinga 1992: 14-25).

Iz svega ovoga mogli bismo igru definirati kao *slobodno djelovanje koje je izvan običnog života, ali igrača može potpuno zaokupiti. Njome se ne stječe nikakva korist, ali pruža zadovoljstvo. Odvija se u određenom vremenu i prostoru i po jasnim pravilima. Često se doživljava kao nešto tajnovito i izdvojeno od običnog svijeta* (Huizinga 1992: 31).

Slične zaključke o karakteristikama igre navodi i Z. Matejić. Igra posjeduje vlastite izvore motivacije, proces igre važniji je od ishoda igre, nema pragmatičkih učinaka, oslobađa napetosti, regulira fizički, spoznajni i socijalno-emocionalni razvoj i može se odvijati u stanju umjerene psihičke tenzije i bez prisile (Matejić 1978: 82).

Iako postoje različite teorije o igri, autori se slažu da je igra aktivnost pretežno vezana uz djetinjstvo. Iako se i odrasli igraju i mnoge njihove aktivnosti sadrže igrovne elemente, čista igra bez popratnih funkcija svojstvena je prvenstveno djeci. Prema prethodno navedenim obilježjima igre, profesionalno bavljenje sportom, primjerice, ne bi se smatralo igrom jer se njome ostvaruje korist. Dakle, u djetinjstvu su češće mogućnosti preklapanja svih činitelja igre. Igra je multifunkcionalna aktivnost i u odrasloj dobi ona gubi neke svoje funkcije, dok su neke naglašenije. Produženo djetinjstvo pruža mogućnost razvijanja sve složenije igre, a kroz povijesni pregled igre i djetinjstva, uočava se da je u nerazvijenim društvenim zajednicama djetinjstvo kraće i igra jednostavnija, a u razvijenijim, djetinjstvo je dulje, a igra složenija (Duran 2003: 16).

2.2 Klasifikacija igara

Igra obuhvaća mnoštvo različitih aktivnosti, a u literaturi su one najčešće razvrstane u funkcionalnu igru, simboličku igru i igru s pravilima. M. Duran funkcionalnu igru definira kao igru s novim funkcijama koje kod djeteta sazrijevaju – motoričke, osjetne, perceptivne. Dijete u njima ispituje svoje funkcije i osobitosti objekta. Najčešća je u ranom djetinjstvu, a postoje različita gledišta njezina nastanka. Piaget smatra kako funkcionalna igra nastaje u dodiru djeteta s okolinom, dok je M. Lewis predstavnik autora koji smatraju kako je igra posljedica socijalne interakcije između odraslog i djeteta (Duran 2003: 17).

Simbolička se igra u literaturi naziva još i imaginativna igra, igra fikcije, igra pretvaranja ili dramska igra. Razvojni je psiholozi promatraju kao razvojni fenomen. Piaget simboličku igru proučava u sklopu kognitivnog razvoja. Ona odgovara predoperacionalnom mišljenju i oblik je reprezentacije stvarnosti. Značajna karakteristika simbolične igre je komunikacija koja omogućava razvoj simboličke igre. Simbolička igra ili igra uloga u razvijenim oblicima sadrži sadržaj i siže, uloge sa svojim pravilima, igrovne predmete koji uvjetno odražavaju stvarne predmete iz okoline i razvijen sustav realnih odnosa među igračima (Duran 2003: 18-19).

Treća skupina igara obuhvaća igre s pravilima. Njih dijete zatječe u već gotovom obliku u svojoj kulturi kojom ovladavaju. No, djeca sudjeluju i u stvaranju novih igara s pravilima. Javljaju se već i u razdoblju od 4 do 7 godina, no najčešće su u razdoblju od 7 do 11 godina, a zadržavaju se tijekom cijelog života. Prema Piagetu, povezane su s dječjim moralnim razvojem, a regulirane su ranije preuzetim kodeksom ili privremeni sporazumom. U njima postoje jasna pravila, kolektivna disciplina i *fair play*. Također, ona je jedan od oblika socijalizacije i mehanizam reguliranja društvenih odnosa u dječjoj grupi (Duran 2003: 20).

2.3 Dječji razvoj i periodizacija djetinjstva

Teorije razvojne psihologije određuju periodizacije djetinjstva po različitim kriterijima. Pokušaji periodizacija prema jednom kriteriju omogućavaju dosljednost. Takve su primjerice periodizacije P. P. Blonskog koji djetinjstvo dijeli na faze na osnovu dentacije (nicanja i mijenjanja zubi) ili periodizacija Carla H. Stratza koji za glavni kriterij uzima seksualni razvoj. Lav S. Vigotski uočava nedostatak ovakvih periodizacija unatoč njihovoj dosljednosti jer odabrana karakteristika koja je značajna u razvoju djeteta u jednoj fazi gubi svoju važnost u sljedećoj fazi (Vigotski 1996: 193-194). Vigotski iznosi svoju periodizaciju djetinjstva koja razlikuje razvojne stupnjeve koji su mirni i postupni od onih koji su dinamični i nagli. Ti su razvojni stupnjevi odvojeni krizama, razdobljima naglih promjena, a fazama se nazivaju vremenski intervali koji su jedni od drugih odvojeni mirnim promjenama. Takva bi periodizacija izgledala ovako:

- 1) Kriza razdoblja novorođenčeta
- 2) Razdoblje dojenčeta (od dva mjeseca do prve godine)
- 3) Kriza prve godine
- 4) Rano djetinjstvo (od prve do treće godine)
- 5) Kriza treće godine
- 6) Predškolski uzrast (od treće do sedme godine)

- 7) Kriza sedme godine
- 8) Školski uzrast (od osme do dvanaeste godine)
- 9) Kriza trinaeste godine
- 10) Razdoblje puberteta
- 11) Kriza sedamnaeste godine (Vigotski 1996: 196-202).

Kriza novorođenčeta očituje se prije svega kao posljedica promjene okoline i potrebe za prilagođavanjem. O ovom razdoblju kao posebno kritičnom piše i Maria Montessori naglašavajući da njega novorođenčeta treba biti prilagođena njegovim stvarnim potrebama. Tako napominje kako bi novorođenče trebalo boraviti u tamnoj prostoriji, dovoljno toploj da dijete može biti bez odjeće. Pokreti kojima se dijete premješta i podiže također trebaju biti nježni i spori. Već od prvih trenutaka novorođenče treba ostvariti kontakt s majkom i osjećati njezinu blizinu (Montessori 2003: 39-46). Ovakve napomene ukazuju na shvaćanje važnosti prilagodbe vanjskoj okolini i uočavanje djetetovih fizičkih i psihičkih potreba od samog rođenja.

Nasuprot tome, neke teorije razdoblje dojenčeta smatraju solipsističkim razdobljem. Tako je Jean Piaget razvio teoriju solipsizma u razdoblju dojenčeta. Prema ovoj teoriji njegova nam je svijest zagonetka, no najvažnija karakteristika koja razlikuje ponašanje i mišljenje djeteta i odraslog čovjeka jest egocentrizam koji je u ovom razdoblju apsolutan (Vigotski 1996: 245).

Za razliku od ove teorije Vigotski i Montessori naglašavaju socijalno ponašanje dojenčeta. Ono se uočava u pojavi rane imitacije. Dojenče pokazuje zanimanje za lica, pokrete usta i oponašanje glasova odraslih osoba. Također, dijete već u drugom mjesecu pokazuje specifične socijalne reakcije koje se kasnije razvijaju i postaju sve složenije, primjerice reakcija na ljudski glas, na izraz lica i sl. (Vigotski 1996: 248).

Ove nas spoznaje vode do zaključka o važnosti ostvarivanja kontakta i komunikacije s djetetom od samog rođenja. Uspavanke i brojalice također imaju značajnu ulogu u postizanju tog cilja, a roditelji i osobe bliske djetetu počinju pjevati djeci već u prvim danima nakon rođenja.

Periodizacija djetinjstva koju iznosi Maria Montessori može biti posebno pogodna za proučavanje dječjih igara i zanimanja koja se bude u određenim razdobljima djetinjstva. Ona govori o razdobljima posebne osjetljivosti u kojima se razvija posebna osjetljivost na određene podražaje iz okoline koji potiču prirodno i lako učenje. Tako se, primjerice, uočavaju razdoblja

posebne osjetljivosti za red (krajem prve godine) ili za pisanje i čitanje (oko četvrte godine). Ova zapažanja imaju svoj korijen u otkriću nizozemskog biologa Huga de Vriesa koji je razdoblja posebne osjetljivosti otkrio kod životinja. Primjer njegova istraživanja ličinki leptira pojašnjava posebnu osjetljivost koja se javlja u određenom razdoblju, a kasnije se gubi. Gusjenice se hrane velikim listovima i vrlo brzo rastu. No, u prvim danima života mogu se hraniti samo malim listovima koji se nalaze na vrhovima grana. Iako majke leptirice svoja jajašca polažu na suprotnoj strani, na zaštićenom mjestu u kutu između debla i grane, male gusjenice posebno su osjetljive na svjetlo koje dopire s vrhova grana. Zato gmižu prema njima i tamo nalaze male listove kojima se mogu hraniti. Nakon određenog razdoblja, svjetlo ih ostavlja indiferentnima, nagon slabi i postupno nestaje. Gusjenice se sada mogu hraniti i velikim lišćem i svjetlo kao putokaz do hrane više nije potrebno (Montessori 2003: 63-65).

Razdoblja posebne osjetljivosti u dječjem razvoju pomažu spontano učenje bez napora. Poznato je kako dijete materinski jezik usvaja jednostavno i bez napora. Također, učenje stranog jezika u ranom djetinjstvu bit će lakše nego u kasnijim godinama kada će trebati uložiti veći napor u učenje, a rezultati neće biti isti (Jelaska 2000: 979).

Prema tome, prepoznati razdoblje u kojem se dijete nalazi i omogućiti mu da iskoristi potencijal koji u njemu budi zanimanje da razvija određenu sposobnost znači pružiti djetetu najbolje uvjete za učenje i razvoj. U spontanom odgoju lako je uočiti da se odrasla osoba koja dobro poznaje dijete prilagođava potrebama djeteta i njegovom razvoju.

Jedan je od takvih pojava poseban jezik kojim roditelji razgovaraju s djetetom od samog rođenja, koji se naziva i *maminski jezik*. Ovim jezikom govore majke i očevi, ukućani i starija djeca, a može se smatrati instinktivnim ponašanjem odraslih prema djetetu. Usvajanje jezika tako počinje od prvog dana, kada majka počinje govoriti djetetu. Njezino ponašanje nije slučajno nego ima odlike prave komunikacije: govori mu kada dijete sluša i budno je, pravi stanke i dijete može odgovoriti glasanjem, često ga pozdravlja i slično. Maminski jezik nije samo tepanje djetetu: tepanje je način na koji djeca govore ili kojim odrasli oponašaju dijete; maminski je jezik jezik odraslih koji je izmijenjen i pojednostavljen jezik odrasloga jezika. Maminskim se jezikom govori sporije, razgovijetno, višim glasom, širim rasponom visine i glasnoće. Rječnik je ograničen, rečenice su kratke, često s mnoštvom pitanja i naredaba: *Gdje je medo?, Tu je medo!, Daj mi medu!* (Jelaska 2000:984). Neke osobine maminskog jezika mogu se vrlo lako uočiti u usmenoknjiževnim oblicima u kojima se odrasli obraćaju djeci, poput

uspavanki ili igara namijenjenih djeci i odraslima. Na takav način djeca također usvajaju jezik i ovladavaju komunikacijom.

2.4 Učinci igre i usmenoknjiževnih oblika u čijoj izvedbi sudjeluju djeca

U usmenoj tradiciji postoje brojni primjeri usmenoknjiževnih oblika u čijoj izvedbi sudjeluju djeca. Izvedbeni kontekst u nekim se primjerima sastoji od govorenja i slušanja, a u mnogima sadrži i pokrete koji čine neizostavni dio usmenoknjiževnog oblika. Riječ je o dječjim igrama, uspavankama, brojalicama, brzalicama i sl. U nekima od njih sudjeluju samo djeca, koja ih uče jedna od drugih i tvore svoj svijet usmene književnosti. U drugima pak, važnu ulogu imaju i odrasli koji animiraju dijete, pjevaju mu ili ga njišu u krilu i tako stvaraju osobit izvedbeni kontekst svojstven, primjerice, uspavankama.

Istraživači dječjeg folklora zapisali su mnoge primjere ovakvih usmenoknjiževnih oblika čije se inačice mogu pronaći i danas. No, osim folklorističkog pristupa, zanimljiv je i potreban pedagoški pristup ovoj vrsti usmene književnosti. Osim istraživanja koja imaju cilj vidjeti što sve djeca čine riječima i pokretima u svojim igrama, brojalicama ili brzalicama, potrebna su i istraživanja koja nastoje pokazati što svi ti oblici čine djeci. Potrebno je osvijestiti pedagoški i odgojni smisao i vrijednost svih ovih usmenoknjiževnih oblika osobito u vremenu kada djeca sve češće igru zamjenjuju gledanjem crtanih filmova i igranjem videoigrica. Poznavanje dobiti koje imaju djeca predškolskog uzrasta od izvedbe ovih usmenoknjiževnih oblika može doprinijeti njihovom češćem izvođenju.

Poznavatelji dječjeg razvoja osobito u predškolskoj dobi naglašavaju neke od elemenata koji se jasno očituju u ovim usmenoknjiževnim oblicima. Neki od njih su pokret, ritam, potreba za redom, fizički dodir između djeteta i odrasle osobe i sl. Ovi se elementi na implicitan ili eksplicitan način javljaju u istraživanim usmenoknjiževnim oblicima. Dječja potreba za nekima od njih u određenom razdoblju, prema Marii Montessori, *razdoblju posebne osjetljivosti*, pospješuje dječji interes za određene igre i pjesme i tako pomaže njihovu održavanju i prenošenju (Montessori 2003: 63). U određenim razdobljima djeca sama pokazuju zanimanje za one radnje koje im pomažu u razvoju u tom trenutku.

2.4.1. Osjećaj sigurnosti

Potreba za sigurnošću jedna je od osnovnih ljudskih potreba. Ona je u ranom djetinjstvu posebno naglašena. Maria Montessori jedna je od prvih autorica koja napominje kako se novorođenče nalazi u njemu *natprirodnoj okolini* i kako je potrebno osigurati mu okolinu koja

će biti tiha, mračna i topla kako bi se lakše prilagodilo nakon rođenja. No, osim higijenskih i sterilnih uvjeta, majčina blizina i nježnost vidljivo doprinose razvoju i dobrobiti novorođenčeta (Montessori 2003: 40-47). Iako odrastanjem osjetljivost djeteta postaje manja, njegova potreba za sigurnošću ostaje snažno izražena. Važnost pozitivnih osjećaja, spokoja i sigurnosti potvrđuju i suvremeni neuroznanstvenici na raznim poljima: od uspješnosti učenja, pa do liječenja autizma ili hiperaktivnosti. Kognitivni i emotivni procesi neodvojivi su i utječu jedni na druge. Tako se u događaju koji percipiramo kao nesretan oslobađa neurotransmitter adrenalin i tijelo reagira reakcijama usmjerenim na preživljavanje, a s povišenim adrenalinom stvara se neurotransmitter kortizol koji smanjuje sposobnost učenja i pamćenja. S druge strane, odlučimo li određenu situaciju promatrati kao izazov i pustolovinu, oslobađaju se neurotransmiteri poput dopamina, acetilkolina, faktora rasta živaca i drugi. Oni pomažu djelotvorno mišljenje i pamćenje (Hannaford 2007: 60). Ova je spoznaja osobito značajna za organizaciju učenja i nastave, no može se primijeniti i na izvedbeni kontekst uspavanki gdje se dijete smiruje, osjeća zaštitu odrasle osobe koja mu je bliska i sve to sprječava pojavu povećanog adrenalina u trenutku kada se treba umiriti. Povećana sposobnost mišljenja u ovoj situaciji pospješuje djetetovo pamćenje ovog osjećaja sigurnosti i ugone. Iako dijete ne razumije riječi uspavanki, istraživanja pokazuju kako već sa 16 mjeseci ona mogu sačuvati sjećanja na ono što se dogodilo prije četiri mjeseca. Također, djeca mogu razumjeti neverbalni jezik vrlo rano, a ton glasa, geste i izraz lica tijekom pjevanja uspavanke govore mu da se može osjećati sigurno i voljeno (Laniado 2006: 16).

Promotrimo li sadržaj nekoliko uspavanki, vidjet ćemo kako one često govore o tome kako se dijete može osjećati sigurno i zaštićeno.

Jedan od takvih primjera nalazi se u sljedećoj uspavanci¹:

*Spaji, buji u zlačanoj nuni
tvoja j' nuna od zlata kovana,
kovala je tri dobra kovača;
prvi kuje, drugi pozlaćuje,
treći gradi od zlata jabuku.*

¹Hrvatsko narodno pjesništvo, URL: http://lektire.skole.hr/popis_djela (2017-05-22)

Riječi uspavanke govore djetetu kako je s pažnjom skovana njegova kolijevka i kako je velika pozornost pridana njenoj izradi. Time se djetetu nastoji uliti osjećaj sigurnosti i posebnosti.

2.4.2. Ritam, red i ponavljanje

Ritmичnost je jedan od elemenata zajednički svim ovim istraživanim usmenoknjiževnim oblicima. Osobito je važna značajka brojalica, brzalice i uspavanki, no izražen je i u mnogim igrama koje sadržavaju pokret i pjevanje.

Još prije rođenja, fetus percipira majčin glas na poseban način različito od bilo kojeg drugog zvuka iz vana. Dijete čuje iznutra visoke harmonične komponente prije nego što uspijeva percipirati niske tonove. Utemeljiteljica psihofonije, znanosti koja proučava odnos između čovjeka, zvuka, ritma i riječi, Marie Luise Aucher, dokazala je kako majčin glas stimulira gornji dio fetusa i izoštruje mu senzopsihomotoričku koordinaciju. S druge strane, očev glas stimulira donji dio fetusa i utječe na rad nogu (Laniado 2006: 25). Iako novorođenče ne može razumjeti riječi, može percipirati prozodijske dijelove jezika: visinu, intenzitet, boju glasa i trajanje zvuka. Pomoću njih dijete vrlo rano može razumjeti osjećaje koji se prenose. Privlačnost uspavanki krije se u upravo u tome: dijete može osjetiti sigurnost i uspavanka mu pomaže osloboditi se straha da neće osjetiti prisutnost roditelja dok spava. No, utjecaj uspavanke nije samo psihološki. Ona pospešuje sinkronizaciju disanja i dijete vrlo brzo počinje disati u ritmu glazbe dok se mišići počinju opuštati. Proučavanjem uspavanki iz cijelog svijeta utvrđene su mnoge njihove zajedničke osobine, a jedna od značajnih je njihov ritam sličan njihanoj krevetića: kad stigne do najviše točke, zastane na trenutak i ponovno se spušta (Laniado 2006: 29).

Ponavljanjem riječi, ritma i pokreta, također se stvara osjećaj sigurnosti i zadovoljava djetetova potreba za redom. Maria Montessori u svojim radovima zaključuje kako je potreba za redom osobito naglašena krajem prve godine i produžuje se u drugu. Djeca u toj dobi uočavaju red u svojoj okolini i opažaju i najmanje promjene. Tako se često uznemire ukoliko se neki predmet ne ostavi na svoje mjesto ili ne koristi na način na koji je predviđen. Igra skrivača za djecu te dobi najčešće znači samo uživanje u pronalasku stvari na njihovu mjestu i zato se svatko od njih skriva na istom mjestu (Montessori 2003: 85-89). Potreba za stvaranjem rituala već kod novorođenčadi odavno je poznata u pedagoškoj literaturi, a doprinos tome daju upravo uspavanke koje pomažu djetetu pri umirivanju prije sna. Ponavljanje riječi, često bez značenja, u tradicijskoj kulturi imalo je i magijsko značenje koje je tipično, primjerice, za bajalice.

Ponavljanja na razini sloga, riječi ili sintagmi, u usmenoj su književnosti česta, a osobito u onoj namijenjenoj djeci. Ona također doprinose djetetovu osjećaju sigurnosti kada očekuje da će se ritam i pokreti nastaviti, a tijekom pjevanja uspavanke i njihanja događa se ono što dijete može pretpostaviti i očekivati: ponavljaju se riječi, ritam i pokreti.

Dječja potreba za ponavljanjem vidljiva je u njihovoj želji da im se ponavljaju iste priče i to često odmah nakon što su istu priču čula. Iako se odraslima ova pojava često čini apsurdnom, ona također ima svoje dobite za djecu. Ponavljanjem se razrađuju i mijeliniziraju nove neuronske mreže (Hannaford 2007: 71). Dječje zanimanje za stalno ponavljanje istih igara također ima ovaj učinak.

Ritam i glazba često su dio dječjih tradicijskih igara ili igara odraslih s malom djecom. Pozitivan učinak glazbe na dijete poznat je i primjenjuje se u glazboterapiji u radu s djecom s posebnim potrebama. Glazboterapija obuhvaća različite metode i pristupe, a u njima se o glazbi govori u najširem smislu – povezana je s pokretom, plesom i govorom (Svalina 2008: 6). U mnogim usmenoknjiževnim oblicima koji su namijenjeni djeci i u kojima su oni sudionici, mogu se prepoznati neke od značajki glazboterapije. Ona se najčešće izvodi u skupinama, a isto se čest slučaj u ovim oblicima. Iako je izvedbeni kontekst drugačiji u ostalim pogledima i glazboterapeut nadgleda i sustavno potiče dijete i prati njegovo sudjelovanje, aktivnost i promjene tijekom terapije, odrasla osoba u igri s djecom i u spontanom okruženju, također animira dijete i prilagođava se djetetovim mogućnostima.

2.4.3. Pokret

Njihanje, trčanje, lupanje rukama i prstima neke su od radnji koje se ponavljaju u tradicijskim igrama i usmenoknjiževnim oblicima u kojima sudjeluju djeca.

Povezanost kretanja i učenja, kao i značajna uloga kretanja u psihičkom i intelektualnom razvoju poznata je mnogim autorima još od početka 20. stoljeća. Maria Montessori osobito naglašava ulogu razvoja fine motorike ruke i njegovu povezanost s razvojem jezika. Ruka sa svojom razrađenom motorikom povezuje dijete s okolinom. Još od najmanje dobi djeca nastoje pridobiti okolinu pokretima ruku, dodirivanjem predmeta i oponašanjem radnji koje vide u svojoj okolini. Može se reći da dijete imitira radnje koje vidi, no taj odgovor nije u potpunosti točan. Radi se o konstruktivnim pokretima koji proizlaze iz spoznaje. Dijete je promatralo pokrete, opažalo ih i nakon toga ih pokušava primijeniti za svoje potrebe (Montessori 2003: 114-118).

Kretanje i tjelesna aktivnost često su zanemareni u suvremenom odgoju, a tako i u životu odraslih ljudi. Različite teorije inteligencije naglašavaju kognitivne sposobnosti, no Howard Gardner u svom prikazu tjelesno-kinestetičke inteligencije predlaže drugačiju perspektivu: *Umjesto da motoričku aktivnost smatramo dopunskim oblikom stvorenim da bi zadovoljio zahtjeve viših centara, umovanje bismo trebali pojmiti kao sredstvo kojim u motoričko ponašanje uvodimo dodatno profinjavanje, povećanu usmjerenost na udaljene buduće ciljeve te veću sveukupnu prilagodljivost i vrijednost preživljavanja².*

Od začeca pa do prvih petnaest mjeseci nakon rođenja dijete stječe osjećaj za gravitaciju i upoznaje okolinu putem pokreta. Svaki pokret pokreće vestibularni sustav i stimulira mozak za novo učenje. Do otprilike godinu dana dijete nauči stajati, hodati, trčati. Penjanje i skakanje pomažu usklađivanje mišića u zajednički rad, osobito očnim mišićima o kojima kasnije znatno ovisi učenje (Hannaford 2007: 42). Odgoj koji potiče dječje igre s kretanjem pomaže djeci u razvijanju vestibularnog sustava i tako ih priprema za različite vrste učenja. Mnoge tradicijske igre zahtijevaju veliku spretnost pokreta i djeca ih s lakoćom uče i ponavljajući ih usavršavaju svoje kretnje.

² Gardner, Howard. Frames of Mind p. 210. Roger Sperry is quoted in E. Ewerts, Brain Mechanism in Movement, Scientific American, 229 (July, 1973), p. 103.

3. PRIMJERI USMENOKNJIŽEVNIH OBLIKA U ČIJOJ IZVEDBI SUDJELUJU DJECA U ZBORNIKU ZA NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE

U monografijama i zapisima koje se nalaze u *Zborniku za narodni život i običaje* autori u opisima mjesta i njihovih stanovnika često govore i o njihovom odnosu prema djeci u različitim uzrastima. Iz tih se informacija može zaključiti o ulozi usmene književnosti u odgoju djece i njihovom odrastanju. No, sve to također govori i o implicitnoj pedagogiji koja je prisutna u takvom načinu uporabe i izvedbe usmenoknjiževnih oblika. Ante Sekulić u djelu *Bački Hrvati: narodni život i običaji*, navodi kako svi ti oblici (*dičje sigre*) imaju obilježja *jednostavne zabave, ali također i dobro smišljenog odgoja* (Sekulić 1991: 227).

Osim primjera koji se nalaze u *Zborniku za narodni život i običaje* navedeni su neki primjeri i drugih autora (Zorica Rajković, Mirjana Duran, Zoja Karanović, Suzana Leček, Josip Kekez) radi usporedbe s nekim od usmenoknjiževnih oblika ili igara.

Igre su podijeljene u one u koje se temelje na pokretu ili na riječima. Premda većina njih sadrže i pokrete i riječi, one su ipak svrstane u neku od skupina prema tome koji je činitelj igre naglašeniji. Zbog svoje specifičnosti kao zasebna skupina izdvojene su uspavanke i brojalice.

3.1 *Uspavanke*

Uspavanke i općenito pjesme za djecu imale su značajan dio udio u životu obitelji, kako u hrvatskoj kulturi i tradiciji, tako i svakoj drugoj kao izraz prirodnog postupanja odraslih s malom djecom. Ova vrsta pjesama pomaže uspavlivanju zahvaljujući polaganom ritmu i ponavljanju na svim razinama: *na razini stilizacije i figurizacije, neobičnog leksika i metaforizacije* (Botica 2013: 221).

Izvide se uz njihanje na nozi, njihaljci ili u rukama. Također, zapisivači poput Dobroslava Bone Nedića u monografiji *Narodni život i običaji u Tolisi i okolici* opisuju izvedbeni kontekst uspavanki:

Mlade majke rado kod kolivke tiho pjevuše izvodeći najnježnije pjesmice:

“Ninaj bubaj, milo čedo svoje,

neka raste majci na veselje,

neka raste i brzo naraste,

neka majci bude na veselje,

neka majci u poslu pomaže i.t.d.”

Kod uspavanja govore: “Abubak, abubak.” Glade lice dječinja. Smješćaju usnice. Cmrče na njija da se zasmiju. Kreću glavom i očima djetetu na veselje. Prid noćno spavanje dite obično prikrste i često kolivku svetom vodom poškrope (Nedić 2014: 142).

Iz opisa je vidljivo kako majka pjevanjem uspavanke stvara poseban ugođaj. Prilagođavanjem glasa i milovanjem djeteta se umiruje, dok sve to prati lagani ritam koji stvara osjećaj sigurnosti. Nizanjem dobrih želja, onomatopejom i anaforam stvara se formulaična struktura. U ovom opisu ophođenja majke s djetetom također se uočavaju elementi maminskog jezika koji je prirodan način govora odrasle osobe bliske djetetu. Slično opisuje i Fran Novljan u monografiji o Bovljanu (Novljan 2014).

U literaturi se spominje mnoštvo dobiti pjevanja uspavanki djeci. Često se naglašava umirujuća snaga pjevanja koja djetetu daje sigurnost. Također, značajan doprinos uspavanke pružaju u stvaraju bliskosti majke i djeteta. Tako se u ovim situacijama ostvaruje rana komunikacija između njih koja će ostati temelj njihove bliskosti. Jezik uspavanki jednostavan je i slikovit što pomaže djetetu brzo zapamtiti riječi (Güneş 2012).

3.2 Igre pokretima

Pokreti su neizostavni dio velikog broja igara. Mnoge od njih povezuju pokret i pjesmu ili riječi. U zapisima se nalazi veliki broj ovakvih igara, kao i različite inačice istih igara. Neke od njih igraju odrasli s malom djecom, neke igraju sama djeca, neke mladi i mlađa djeca. Broj igrača također može varirati.

Igra uvijek izaziva uzbuđenje. Jedna od najjednostavnijih igara koje djeca igraju sastoji se od skrivanja. U stalnoj želji za ponovnim traženjem, djeca ovakve igre žele neprestano ponavljati. U spontanom odgoju primijećeno je kako majke često igraju s malom djecom i bebama igre skrivanja (skrivanja lica, skrivanja predmeta i sl.). Neki od autora ove igre smatraju prvim igrama s pravilima koje djeca nauče (Duran 2003: 32).

3.2.1. Igre prstima i rukama

Igre prstima i rukama karakterizira ponavljanje pokreta ruku i prstiju. Djetetu ovakve igre pomažu otklanjanju napetosti, ne samo u rukama nego i u govornim organima kao što su usne i jezik. Njima se također vježba osjećaj za tempo i ritam, glasanje i izgovaranje i govorno i motoričko ponašanje. Postoje različite vrste igara prstima i rukama. Neke su primjerene za djecu od najranije dobi, a neke igraju i djeca predškolske dobi. Budući da se radi o maloj djeci,

u ovim igrama odrasla osoba ima značajnu ulogu. Igre se mogu podijeliti na igre na dlanu, igre rukama, igra savijanja prstiju, igre prstima koje prate tekst neke pjesmice i sl.

U najranijem uzrastu u zapisima se ponegdje spominju i igre prstima s malom djecom ili prstne igre. Tako Milan Lang kratko opisuje igru s malim djetetom:

Zabavljajući se s malom djecom uzmu ih za ručicu, pritisnu malo vršak svakoga prsta i govore: (palac) „Ovaj ide v lov“, (kažiprst) „ovaj zajnem“, (sredni prst) „ovaj doma čuva“, (prstenjak) „ovaj kašu kuha“, (mali prst) „ovaj veli: ci, ci, ci, ci, ci!“ (Lang 1911: 57)

U ovoj jednostavnoj igri ostvaruje se napetost, a završava dječjim smijehom. Ponavljanje istog obrasca za svaki prst stvara kod djeteta iščekivanje, a odrasla osoba prilagodit će svoj glas obilježjima maminskog jezika i tako igru učiniti još efektnijom. Moguće je da se ovako igraju i starija djeca s mlađom dok ih čuvaju i zabavljaju o čemu zapisi također često svjedoče.

Prstna igra jedan je od starih oblika narodne umjetnosti. Osim toga, ona je pravi primjer koji pokazuje kakav potencijal igra sadrži i kako i jednostavni oblici igre sadrže slojevite doprinose dječjem razvoju, socijalizaciji i otkrivanju svijeta oko sebe.

U ovakvim igrama odrasla osoba i dijete ulaze u svijet igre u kojem dječji dlan postaje igralište, a prsti igračke. Dijete najčešće reagira smijehom i želi da se ova jednostavna igra ponavlja. Kontekst u kojem se izvodi igra stvara široku mogućnost emocionalnog poistovjećivanja djeteta. Kao prvo, dijete najčešće sjedi u krilu majke ili bliske odrasle osobe i njih dvoje postaju ravnopravni sudionici igre. Dijete osjeća kako je taj trenutak izdvojen samo za njega jer ne služi niti hranjenju, niti bilo kakvoj vrsti njege: odrasla osoba je tu kako bi se igrala. Drugo, prsti koji ulaze u igru postaju prave osobe sa svojom pričom, a dijete doživljava i razvija nove osjećaje. U umjetničkom smislu, ovakva je igra također bogata. Ona u sebi sadrži kombinaciju lirike, epike i drame, a tijekom prstne igre dijete se na jednostavan način uvodi u svijet različitih umjetnosti: prstima se stvaraju novi oblici i prostori, odigrava se jednostavna koreografija, a prsti govore poput glumca na pozornici. Sve se to dopunjuju pljeskanjem i cupkanjem u odgovarajućem ritmu (Sitar Cvetko 2015: 412-415). Također, zapisivači spominju kako se ove igre s malom djecom izvode kako bi se djeca zabavila ili umirila, a pogodne su za izvođenje u trenucima koje je djetetu potrebno učiniti zanimljivijima kako bi bila mirnija, poput hranjenja ili presvlačenja.

Sličan primjer igre prstima navodi i Novljan u opisu života i običaja u Boljunu:

Uhite ga za prsti po ridu: za pälac, kăžiprst, srédnji, prstenjak i mali, pa säki put trapunijo (trisu) i govöre: „Tă ji, tă pijê, tă nima čă, tă prăvi: ti, mali, ne povij, ne povij!“ Nêki govöre:

„*Tă je ukră volă, tă škopcă, tă janjca, tă përića, ti, mali, ne povij, ne povij!*“ (Novljan 2014, 227).

Ova igra također osigurava djetetovu potrebu za redom, a često i ponavljanjem jer se može ponavljati. Antropomorfizacija prstiju i davanje svakom prstu posebne uloge djecu uvodi u svijet mašte. U ovakvim je igrama naglasak i vrhunac igre uvijek na malom prstu što vjerojatno omogućuje djetetovo poistovjećivanje s onim koji je manji od ostalih i kome se pridaje posebna pozornost. Takav primjer donosi M. Duran u opisu igara u Slavoniji:

Odrasli obično drži dijete u krilu, zatim ga uhvati kažiprstom i palcem za palac govoreći: „Ovaj kaže: 'Došle su jabuke.'“ Zatim uhvati kažiprst: „Ovaj kaže: 'Idemo ih kupiti.'“ Uhvati srednji prst: „Ovaj kaže: 'Nemamo novaca.'“ Uhvati prstenjak: „Ovaj kaže: 'Ajmo mami ključ ukrasti.'“ Uhvati mali prst, okrećući ga između svog palca i kažiprsta, govori: „Ja sam mali, mali, mali, sve ću kazat' svojoj mami!“ (Duran 2003: 324).

Jedna od poznatih igara s djetetovim prstima koja se spominje i u slovenskoj i hrvatskoj literaturi, opisuje Duran: *Odrasli obuhvati lijevom rukom ruku djeteta, okrenuvši mu dlan prema gore. Kažiprstom desne ruke čini kružne pokrete po djetetovom dlanu govoreći (pjevno): „Kuhala mišica kašicu u zelenom lončiću.“ Zatim svojim kažiprstom i palcem redom dodiruje djetetove prste (od palca do malog prsta) govoreći: „Jednom mišu dala (palac), jednom obećala (kažiprst), jednom komadić (srednjak), jednom mrvicu (prstenjak), a jednom malom, malenom (mali prst)... frrrrrrr... repić zavrnila!“ (Duran 2003: 325).*

Na kraju odrasla osoba poškaklja dijete ili ga bocne kažiprstom u trbuh. Obično pri ponavljanju igre odrasli naprave psihološku stanku na kraju, a dijete se smije i iščekuje gdje će ga odrasli poškakljati ili bocnuti. Osim djetetova uživanja u ponavljanju igre i napetosti koja se pojačava pred kraj igre, djetetu su ovakve igre privlačne zbog samog jezika. Dijete slušajući pjesmicu pokušava odgonetnuti značenje riječi i razumjeti priču. No, osim značenja riječi pozornost privlači i to kako riječi zvuče i sam jezik postaje objekt igre. Riječi s mnogo frikativa praćene su pokretima koji djetetu pomaže da ih lakše i brže zapamti (Sitar Cvetko: 2015).

Ovi zapisi svjedoče o urođenoj i prirodnoj brizi odraslih prema djetetu, ali i njihovom prilagođavanju dječjim potrebama. Pitanje odnosa odraslih prema djeci, načina odgoja i iskazivanja ljubavi i ostvarivanja bliskosti kroz povijest ostaje otvoreno. No, Milan Lang u svom djelu donosi informaciju da zbog velike smrtnosti djece neki roditelji nisu mnogo žalili niti tugovali:

Malo dijete — kažu — „ni za zvrčit“, pak se zato i malo staraju; a ima i takovih, koji baš ništa ne mare govoreći: „Jedno v jamu, drugo v mamu.“

Koliko ovaj zapis govori o nemaru ili ravnodušnosti, toliko je moguće da govori o nastojanju tješnja roditelja i prihvaćanja onodobne svakodnevne pojave.

Iako se iz zapisa može iščitati mnoštvo podataka o odgoju djece i njihovu mjestu i ulozi u obitelji, zapisi o usmenoknjiževnim oblicima poput uspavanki, pjesama za djecu i igara s malom djecom, svjedoče o njihovoj širokoj uporabi i tome da su one bile neizostavni dio odgoja i odrastanja djece. Iako odrasli nisu poznavali njihove pedagoške aspekte vrlo su dobro vidjeli njihove učinke i izvodili ih s djecom ili djecu poticali na samostalno izvođenje.

3.2.2. Igre pokretima u skupini

Većina igara u zapisima sadrži pokrete koji su neizostavni dio igre. Neke od igara sadrže trčanje, preskakanje, ples u kolu, ponavljanje i oponašanje pokreta, međusobno nošenje i sl. Igre se razlikuju i po broju igrača, od igara u paru do velikog broja igrača. No, igre s pokretima često prate riječi koje također upotpunjuju igru. Riječima se igrači dogovaraju prije početka igre i sporazumijevaju tijekom same igre. No, riječi se često tako isprepleću s radnjom i ritmikom da se tek pomoću njih postiže željeni efekt i igra je tek tako potpuna (Finka 1964: 88).

Neke se igre razlikuju i po tome jesu li namijenjene dječacima ili djevojčicama ili se igraju u mješovitim skupinama.

Tako je, na primjer, saljska igra koju Finka opisuje pod nazivom *Na kargala barila* igra dječaka ili mladića: *To je igra preskakivanja igrača. Svi igrači stanu u pognut položaj, a onda jedan za drugim igrači sa začelja skaču preko sviju igrača ispred sebe. Preskakivanje se vrši odskokom i odupiranjem rukama o leđa pognutog igrača. Kad jedan igrač preskoči sve suigrače, postavlja se opet u pognut položaj te ostali igrači skaču preko njega. Tako preskakivanje ima kružni karakter. Zanimljivost se igre sastoji u tome što se igrači natječu koji će više (visočije!) odskočiti* (Finka 1964: 109). Igra zahtijeva spretnost i snagu, a pomaže u razvijanju motoričkih sposobnosti. Ona je jedan od dobrih primjera koji potvrđuju istinitost tvrdnje koju iznosi Nedić u opisu života i običaja u Tolisi: *Snaga se dobiva kod djece u mladosti, kod različitih igrah* (Nedić, 2014: 135). Također je zanimljiv sam naziv igre: *Igra je dobila takvo ime zato što su saljska djeca spojila preskakivanje, zapravo pritiskivanje rukama suigrača prilikom preskakivanja, sa pritiskivanjem ribe pri soljenju u barila, tj. u bačvice, što je vrlo čest, gotovo svakidašnji posao njihovih roditelja ribara* (Nedić, 2014: 135).

Iz ovog se primjera vidi kako je dječja igra usko vezana uz kulturu i kontekst u kojem nastaje i izvodi se. I drugi autori potvrđuju kako djeca koja su uključena u svijet odraslih kroz igru i rad uče kako postati samostalni članovi društva (Jakovljević 2009: 32). Sam naziv ove igre potvrđuje kako je djeci poznat i blizak rad njihovih roditelja i odraslih u okolini i svojom

ga igrom donekle oponašaju. Inačicu ove igre opisuje i Sekulić i navodi da je postojala, a postoji i danas, u Bačkoj pod nazivom *trula kobila*.

Osim igara čiji su igrači isključivo dječaci, spominju se i igre koje igraju samo djevojčice. Takva je igra *kalema* koju opisuje Sekulić: *igra za djevojčice, koje se dvije po dvije licem okrenute jedna prema drugoj hvataju za ruke. Djevojčice njišu rukama kao da uspavljaju dijete i polako pjevaju: Kalema, kalema!/ Iz kalema teče voda,/ sjajna zelena,/ čisto pere crvena ...* (Sekulić 1991: 312).

Uz opis igre stoji i napomena da riječ *kalem* znači *cijev* ili *cjevčica*, a može označavati i *trsku za pisanje*. Vidljivo je kako su riječi i pjesma neizostavan dio ove igre, a ponavljanje i ritam koji nastaje tijekom igre potvrđuje da se zadovoljstvo u igri temelji i na njemu, osobito u ovakvoj igri koja nije natjecateljskog karaktera, a može se dugo ponavljati, ovisno o dječjoj zainteresiranosti.

Također je zanimljiva igra *Papagalo, ka ura je?*, koja osim razvijanja motorike i procjenjivanja zahtijeva (ali i razvija) pregovaračke sposobnosti: *Papagalo odgovara svakome po volji: »dvi«, »pe(t)«, »dese(t)«*. *Svaki igrač skače prema papagalu onoliki broj koraka, koliko mu je rekao papagalo da ima sati. Cilj je skakača da što prije stigne do papagala. Tko prvi stigne, postaje papagalo. Papagalo nastoji da se što dulje održi u svojoj funkciji pa prema tome podešava i svoje odgovore. Ako je papagalo spretan u određivanju udaljenosti i veličine koraka pojedinih igrača, vrlo teško uspije koji skakač da postane papagalo. Papagalo obično na početku odgovara malim brojevima sati, da mu se igrači što kasnije približe. Kad je koji od igrača već dosta blizu, papagalo obično odgovori većim brojem sati. U tom slučaju igrač mora skočiti toliki broj koraka, pa nema li dovoljno mjesta do papagala, preostali dio koraka mora odskakivati od papagala prema polaznom položaju. U toku dalje igre takav igrač mora da poispreskače čitavu onu udaljenost do prvotnog položaja i da onda ponovno skače u pravcu papagala. Takvo se kružno kretanje može ponoviti i više puta. Da bi izbjegli ovakvo kružno kretanje, igrači se ispomažu na taj način da veličinu skokova podešavaju prema udaljenosti od mjesta papagala, pa često prave i vrlo sitne korake, kako bi posljednjim korakom tačno zagazili na papagalovu crtu. Zbog veličine koraka često dođe do prepirke između papagala i ostalih igrača. Raspra se okonča na taj način da se odredi najmanja moguća veličina koraka. Igra je vrlo uzbudljiva, naročito kad se koji igrač približi papagalu te nastoji da podešavanjem veličine skokova zagazi na papagalovu crtu. Na taj je način ova igra i korisna, jer u djece razvija ambicije za svladavanjem teškoća i s tim u vezi — fizičku sposobnost (Finka 1964: 98-99). Inačica ove igre poznata je i pod nazivom *Care, care gospodare, koliko je sati* i *Care, care pacare, koliko je sati?**

Jedna od igara koja također zahtijeva spretnost opisao je Juraj Božićević pod nazivom *pogaču lamat. Jedan drugomu okrene pleća, nasloni se jedan na drugoga i ulove se ispod ruku. Jedan drugoga diže na svoja pleća. Jedan se od njih nagne naprvo, pa tako onoga drugoga dignu u zrak. Prvi ga onda pusti, a onaj ga dignu na svoja pleća u zrak. To ide tako daje i jako brzo. Tu više puta drži jedan drugoga dugo na sebi, a onomu je teško, koji je gore, jer se boji, da ga onaj ne bi preko sebe prebacio.*

Pozitivni učinci tjelesnih aktivnosti dobro su poznati, kao i negativne posljedice nedovoljne tjelesne aktivnosti dok djece. Danas se taj problem osobito naglašava, a suvremeni odgoj i obrazovanje pokušavaju pronaći rješenje i tog izazova. Iz toga razloga, javljaju se mnogi projekti koji se vraćaju tradicijskim dječjim igrama i nastoje ih uključiti u odgojno-obrazovne programe kao oblik tjelesnih aktivnosti po mogućnosti na otvorenom prostoru. Takvi se programi temelje na rezultatima različitih istraživanja koja potvrđuju već poznate pozitivne učinke tjelesnih aktivnosti i igara na otvorenom: redovita tjelesna aktivnost je ključna za normalan rast, funkcioniranje i razvoj djece i mladih. Tjelesna aktivnost u formativnim godinama može spriječiti velik broj oboljenja i problema u djetinjstvu i mladosti, te kasnije u životu. Istraživanje pokazuje da je tjelesna aktivnost važna također za mentalno zdravlje djece i mladih. Čini ih manje ćudljivima, napetima i smanjuje mogućnost za razvoj depresije. Tjelesna aktivnost također pomaže djeci i mladima da razviju veću samosvijest i bolje socijalne vještine (Krog 2010).

Prema tome, današnji povratak tradicionalnim igrama kao vrsti tjelesnih aktivnosti pokazuje njihovu značajnu pedagošku vrijednost.

3.2.3. Odnos odraslih prema dječjim igrama

Dok danas odrasli sve više pozornosti posvećuju dječjoj igri, u zapisima iz 19. st. i početka 20. st. odnos odraslih prema dječjim igrama opisuje se na različite načine. Mnogi od zapisivača i kazivača svjedoče kako djeca nisu imala mnogo vremena za igru jer su od malena sudjelovala u obiteljskim poslovima. Tako Dobroslav Bono Nedić opisujući život i običaje u Tolisi spominje kako je djeci koja žive s obitelji u zadrugama lakše jer se zaduženja i poslovi raspoređuju i djeca su manje opterećena nego djeca u obitelji *samaca*. Također, piše kako su upravo takva djeca, rano opterećena radom s malo prilike za igru, često nerazvijena (Nedić 2014: 135).

Isto tako, poneki kazivači svjedoče kako je vremena za igru bilo malo, a obveze i zaduženja bili su ispred igre. Tako Suzana Leček u radu *Nismo meli vremena za igrati se... Djetinjstvo na selu (1918-1941)* navodi mnoštvo primjera kazivača koji svjedoče o obvezama

djece od ranog djetinjstva i sudjelovanje u obiteljskim poslovima što je ostavljalo malo slobodnog vremena za igru (Leček 1997).

No, prema drugim izvorima, odrasli su ipak poticali djecu na igru i sami ih učili nekim igrama, kako opisuje Bartol Jurić u djelu *Igre (Iz Privlake i Komljetinaca u Slavoniji): Stariji rado glede, di se dica igraju, pa ji ne grde, ako se na štaglju po sinu ili slami skrivaju. Samo jim kažu, da ne prave štete. „Igrajte se, dico, al pazite, da ne napravite štete ili da se ne ubijete.“ Žene vole gledat, di se igraju ženska dica, a ljudi vole gledat mušku dicu. Žene uče žensku, a ljudi mušku dicu, kako će se igrat, pa oci naprave sinovima kolica, saonice, čušku, batinu, loptu, bazovu pušku i druge igračke, a matere kćerama naprave lutke i dadu krpica, da se s njima igraju. Osobito didaci i babe uče svoju unučad, kako će se igrati, pa znadu u svetac na dicu pripaziti, da se koje ne ubije ili ne osakati. Stariji brane dici, da se igraju taki igara, di bi mogli nastradat: penjat se na staro ili slabo drvo, kupat se u dubokoj vodi i igrat se sa oružjem (Jurić 1908: 268).*

Zanimljiv opis reakcija roditelja na vrstu dječje igre skrivača donosi i Juraj Božičević u djelu *Dječje igre: (Šušnevo selo i Čakovac): Sranjačkaju se samo djeca zimi u sobi, braća i sestre među sobom, ili ljeti na štali u slami po nedjeljama i svecima s tuđom djecom, a najviše po ružnom vremenu; jer ih kod kuće ne trebaju. I stariji se momci od sedamnaest godina pomiješaju među djecu i s njima se sranjačkaju. Kad se u sobi sranjačkaju, prođe jedno dijete u kuhinju, a druga se djeca sakriju, već gdje koje: jedno pod poštudu, drugo u poštudu pod blazinu, treće, ako je malo, materi pod „pole“, četvrto pod klupu, pod krosna, na klupu pod robu, na postaju pod ponavu, za peć it. d. Ako otac i mati rado gledaju ovu igru, onda oni pozovu ono dijete, što je vani: „Ajde, gotovi su.“ Ako pak otac i mati ne gledaju rado ovu igru, onda fućne ili vikne koje dijete, da ide. Onaj dođe iz kuhinje pa ih traži jednoga po jednoga tako dugo, dok ih sve ne nađe. Ako kojega ne može dugo naći, onda onomu, koje se sakrilo, uteče smijeh, a ovaj ga lako nađe. Manja djeca zaborave, da su se sakrila, pa se malo iskašljaju. Ono misli, da ga ovaj nije čuo, ali lako nernu za nega. Ako ovaj nikako ne može naći, zove onoga, neka malo fuene: „Fućni, o Jiva!“ Jiva malo fućne, a ovaj ga nađe ili ne nađe, pa Jiva fućne opet. Ako ga još ne može naći, onda se on sam pokaže, a osobito se mala djeca ne mogu suzdržati od smijeha, pa se pokažu. Sada drugi ide napole, pa kad nađe sve, treći ... i tako se redom mijenjaju: sad traži jedan, pa drugi, pa treći... Ako je ocu i materi dosta toga sranjačkanja, onda viče na njih, da se umire, da ne hlade kuću. Ako još ne slušaju, tad uzme mati iza peći trijesku ili kakovu šibu pa kaže: „Nuđar se sad ki podeni van; vrag vas sranjačkal; samo ča ste mi već svu kuću svojim otvorazenem izladili.“ Djeca se umire. Kad se srahačkaju na štali u slami, onda se u nju zavuku, već gdje koji: neki se zavuku pod „virićak“, drugi sade*

kroz škulju u jasle... Ovdje se srahačkaju i stariji momci, pak otac i mati viču na nih, što se miješaju s djecom (Božićević 1915: 125-126).

Uz opis igre naznačeno je kad se djeca obično igraju ove igre: kada je loše vrijeme ili kada je svetac pa nisu zaduženi obvezama. Također, spominje se kako ju rado igraju i stariji mladići, no roditelji im to obično brane iako rado promatraju i čak sudjeluju u ovoj igri kada je igraju mlađa djeca. Zanimljivo je kako je opisano da su i odrasli aktivni sudionici igre. No, budući da se radi o igri u kući, nju upravo odrasli prekidaju kada postane previše nemirna. Isto tako, iz opisa se može zaključiti kako je ovakva igra dobra za razvijanje međugeneracijske interakcije jer može uključivati i mlađu i stariju djecu. Iz opisa je očito kako i mlađa i starija djeca u njoj uživaju na svoj način.

Sličan komentar Božićević navodi uz igru *jeločkovanja* koja se igra tako da jedan igrač ima vezane oči i traži ostale igrače u sobi ili zatvorenom prostoru: *Kad je dosta jelovačkaiia, onda više otac i mati na djecu, da se umire* (Božićević 1915: 126). Ovakvu je igru odraslima bilo lakše kontrolirati i prekidati ako im je zasmetala jer se igrala u kući. No, u igrama koje su djeca igrala na otvorenom imala su veću slobodu.

Opis jedne nestašne igre koja se igrala za vrijeme prela što znači da su djeca također bila s odraslima u prostoriji i nastavak igre također je ovisio o toleranciji odraslih prema dječjem nestašluku: *U pešnjake se puše najviše na prelu, a i u balu. To se radi ovako: Kako se kod seljačkoga naroda ne tare nigda prašina, to su „pešnjaki“ puni prašine. Ima je na funte. Onaj, koji će puhati u pešnjake, smoči si sve lice vodom, pa onda puše u pešnjake. Ona prašina leti na sve strane, a kako je lice onoga, koji puše, mokro, sjedne prašina po licu. Da si ne natruni oči, kad u pešnake puše, zažmiri. Kad mu je tako sve posuto prašinom, ide od peći i leti za onima, koji su u kući, hoće ih tobože poljubiti. Oni o uda svi moraju bježati pred ovim, viču kao da ih svi vragovi deru, lomaću po kući, a ovaj za to ne pita, već ako koga uhvati, cmokne ga i još svoje lice na njegovo pritisne, da ostane sve blatno od prašine. Kad su se tako siti naskakali i navikali, idu se oni, koji su blatni od prašine, oprati, pa se tako svrši. Preljice, koje su prije drijemale, sad su se malo „razbistvale“, pak se prede sve u šesnaest: prsti sve sami lete.* (Božićević 1915: 130).

Posve je razumljivo kako su djeca ovom igrom među prisutne odrasle unosili živost, a iz opisane atmosfere moguće je da su ju u ovakvom trenutku zabave odrasli lakše prihvaćali nego običnim danima kada su odrasli bili zauzeti svojim obvezama, a vrlo često su u nekima od njih sudjelovala i djeca. Osim toga, igra pokazuje dječju kreativnost i sposobnost da se u svakom trenutku pronađe način za igru ovisno o okolnostima. Mnogi će se odgajatelji i roditelji složiti da upravo ta sposobnost i kreativnost suvremenoj djeci ponekad nedostaje.

Prema tome jasno je kako su odrasli poticali dječju igru i pazili na to da ona ne bude previše opasna i da dječja igra ne remeti mir u kući. Fizičke aktivnosti djece u prošlosti zasigurno su bile učestalije nego danas zbog načina života, poslova koje su djeca radila, ali i zbog češćeg igranja tradicijskih igara koje se temelje na pokretu. Isto tako, djeca su imala više prilike za spontanu igru u većim skupinama i prilike za razvijanje socijalnih odnosa i kroz ovakve igre. Današnji kontekst igara u većim skupinama obično je vezan uz igre u vrtiću ili školi gdje je takvu igru češće organiziraju i potiču odrasli.

3.3 Igre riječima

Riječ je neizostavan dio tradicijske kulture, a najveći broj igara sadrži riječi kao svoj značajan čimbenik ili se temelji samo na riječima. U zapisima se u riječima u igrama odražavaju govor i dijalekt mjesta gdje se igra igra ili gdje je nastala. Proučavanjem stalnih riječi u igrama moguće je otkriti mjesto podrijetla igre (Finka 1964: 88).

Međutim, riječima koje se nalaze u ovim usmenoknjiževnim oblicima često je teško odgonetnuti značenje. Najbolji su primjer za to brojalice koje su zapravo više ritmičke nego jezične tvorevine. Sličan je slučaj s bajalicama kojima se upravo nepoznatim riječima postiže dojam tajanstvenosti (Ilešić 1902: 223). Podrijetlo nepoznatih riječi u usmenoknjiževnim oblicima u čijoj izvedbi sudjeluju djeca tumači se na dva načina. Jedno tumačenje odgovor pronalazi u njihovu pretkršćanskom podrijetlu kada se vjerovalo u magijsku snagu izgovorenih riječi. Ovo je tumačenje osobito primjenjivo na brojalice, basme, bajalice i sl. Ljudi su uspostavljali veze sa svijetom i pojavama u prirodi drugačije nego moderan čovjek, jezikom koji nije bio posredovan logičkim mišljenjem. Usmena poezija sačuvana i u dječjim igrama i usmenoknjiževnim izvedbama s djecom čuva takve slojeve komunikacije. Jezik poezije uvijek se razlikovao od svakodnevnog jezika, pa je vjerojatno da su i u prošlosti ljudi nisu mogli znati različita moguća značenja riječi i smisao njihova skrivena mitološka ili obredna značenja (Karanović 2005: 5).

S druge strane, Fran Ilešić i u članku *O dječjim igrama* pronalazi latinski korijen u brojalicama i dječjim igrama i zaključuje: *Bez sumnje je to ostatak iz prošavših vremena, kad je latinski jezik vladao školama; a sačuvao se, jer je igrama kao i obredima duh konservativan: što ih manje ljudi razumiju, to više nalaze u njima tajnosti. Sjetimo se bajaranja, koja se često govore nerazumljivim, pa za to tajinstvenim latinskim riječima* (Ilešić 1902: 222-223).

Iz ovog se zaključka potvrđuje kako dječje igre jednim dijelom ovise o kontekstu u kojem nastaju, koji se posebno očituje u jeziku, no jednom nastali, ovi se oblici čuvaju u trajnom obliku zahvaljujući svojoj čvrstoj strukturi.

Ovim bi se tumačenjima nepoznatih i tajanstvenih riječi mogla prirodati i činjenica da je jezična igra oduvijek privlačna, ostavlja dojam i omogućuje lako pamćenje.

O privlačnosti igre riječima svjedoči i Milan Lang opisujući tajne govore u Samoboru koji su se znali govoriti među starijom djecom: *Djeca, koja idu u školu, i pastirčad umiju riječi izvlačiti pak se služe tim govorom bilo sebi za zabavu, bilo zato, da ih drugi ne razumiju. Za taki njihov govor kaže se, da govore nāpak (naopako), jer premeću slogove u riječima, a u jednosložnih riječi glasove. Na pr. Dobro jutro! glasi „napak" Brodo troju! — Srećen put!*

glasi: Čensre tup! (Lang 1911: 73). Druga vrsta tajnog govora koju opisuje Lang nastaje umetanjem glasa *p* ili *k* u svaki slog skupa sa samoglasnikom istim kao u tom slogu: *Buš dosel k meni ? reći će se: Bupuš dupošepel k mepenipi ? — Zakaj nejdeš? reći će se: Zapakapaj nepejdepeš? — Mnogima teče ovaj govor vrlo glatko* (Lang 1911: 73).

Osmišljavanje posebnih jezičnih pravila pomaže jezičnom osvještavanju i govori o jezičnoj spretnosti. Tajni govor među mladićima i djevojkama spominje i Nedić u opisu života i običaja u Tolisi: *Tajni govor nahodi se samo među momcima i curama. Na primjer: “Molim te dođi malo do mene”. Oni to kažu ovako: “Ulim te mo, uđi do, ulo ma umene do!” – “Ujmi da, ulo ma uta cvi.” “Dajmi malo cvita i.t.d.” – “Srja sr ti srka sržem, srda sr se orprodeš srtvosrje sršasrle.” “Ja ti kažem da se prođeš tvoje šale”* (Nedić 2014: 69).

U zapisima o igrama riječima često se spominje kako ih igraju mladi i odrasli i djeca. Očito je da ove igre riječima zahtijevaju veću jezičnu kompetenciju, zahtjevne su i zato zanimljive i odraslima. Jedna od takvih igara je igra *na fratra* koju opisuje Finka: *Jedan igrač bude fratar, a ostali se nazovu brojevima od jedan nadalje već prema broju igrača. I ovdje se redaju pitanja i odgovori između fratra i kojeg drugog igrača, odnosno između dvoje igrača, i to kako slijedi:*

Fratar: »Fratar je zgubi postol, naša ga je broj tri (ili koji drugi broj, svejedno)«.

Tri: »Ko? Ja?«

Fratar: »Ši, ti!«

Tri: »Ja ne«

Fratar: »Konda? (—Tko onda?)«

Tri: Broj četire!« (ili koji drugi broj, svejedno)

Četiri: »Ko? Ja?«

Tri: »Ši, ti!« itd.

Tako se to neprekidno ponavlja dok koji igrač ne pogriješi (Finka 1964: 121).

Igra je samo naizgled jednostavna. U brzini ponavljanja formule igrači se lako zabune i propuste svoj red kad neki igrač spomene njihov broj ili zaborave dio dijaloga koji trebaju izgovarati. Jedna inačica igre i danas je poznata u Subotici gdje je igraju djeca i mladi stojeći u krugu i jedan od igrača započinje zahtjevom:

- *Ja bih pet!* Na to igrač broj pet odgovara:
- *A zašto baš pet?*
- *A koliko bi ti?*
- *Ja bih osam... itd.*

Igra se ubrzava i svaki igrač koji pogriješi ispada iz igre. Tako ostali igrači moraju pamtit i to koji su brojevi još u igri. Igra zahtijeva jezičnu spretnost, ali i koncentraciju. Također, pomaže u razvijanju socijalne interakcije.

Veoma slična igra, za koju Finka navodi da je omiljena u Salima, a igraju je i djeca i odrasli zove se *na tičicu*. U ovoj igri igrači ne nose imena brojeva nego svaki igrač nosi ime nekog drveta, a igrač koji započinje igru je *tičica*. Dijalog izgleda ovako:

Tičica: »Tičice moja lipa, tičice moja draga, di si mi sinoć spala? Na slivi je spala!« (Kaže po volji ime stabla) Sliva: »Na slivi ni spala!« Tičica: »Nego di je spala?« Sliva: »Na smokvi je spala!« (Kaže po volji ime stabla). Smokva: »Na smokvi ni spala!« Sliva: »Nego di je spala?« Smokva: »Na menduli je spala!« Mendula: »Na menduli ni spala! Itd.

Dva se igrača mogu zaintaćiti pa po nekoliko minuta slati tičicu jedan na drugoga dok koji ne pogriješi. U takvim je slučajevima igra najnapetija. Svi igrači vrlo napeto slušaju ono dvoje, koji sve više ubrzavaju govor dok se jednome jezik ne zaplete tako da više nije u stanju ravnati svoje riječi, pa pogriješi. Kod svake greške daje se penj (tal. pegno, m. 'zalog'). Nakon trećeg penja igrač ispada iz igre, a igra se nastavlja dok u igri ne ostane samo dvoje igrača. Nakon igre izriču se kazne (Finka 1964: 119-120).

Igra se nastavlja i nakon završetka, a kazne koje dobiva igrač koji je izgubio u igri znaju biti maštovite i prihvaćaju se ozbiljno. To također potvrđuje kako igra stvara zaseban svijet s vlastitim pravilima i ona se ne smiju prekidati. Ukoliko bi neki igrač odustao i ne bi izvršio „kaznu“ svijet koji tvori igra rasplinuo bi se. Jedna od zanimljivih kazni koja je zapravo nastavak igre opisana je ovako: *Kod mladeži kazne najčešće i nisu kazne, jer sudac obično zahtijeva da onaj čiji je penj poljubi kojega od prisutnih. Kako su to obično mladići i djevojčice, često zapadne kojega mladića da poljubi djevojku i obratno. Mladići su obično vrlo revni u izvršavanju takvih kazni, dok se djevojke obično malo nećkaju, a neke i brane ili se skrivaju, no konačno ipak svaka pristane (jer to se mora!) te su svi vrlo veseli, a dakako, najviše njih dvoje (Finka 1964: 120).*

Jedna od također zanimljivih kazni opisana je i nazvana ispovijed. Igrač koji se mora kazniti izađe iz prostorije i iza vrata sluša pitanje i odgovara na postavljena pitanja:

Ispovid se čini tako što sudac umjesto postavlja pitanje: »Koliko si puti 'vako?« Pri tome pokretom ruke pokazuje kao kad se krade ili tuče ili pokazuje srdito lice ili se cereka i tome slično. Katkada sklopi ruke i imitira molitvu. Drugi put pravi gest grljenja ili poljupca i drugo, što se sve može izmisliti. Onaj iza vrata odgovara na svako pitanje brojevima. Njegovi se brojevi slušaju s najvećom napetosti i katkada izazivaju urnebesni smijeh, pogotovu kad igrač

odgovori velikim brojem, a očekivalo bi se da takva »grijeha« ne bi smio imati ili barem ne u velikoj mjeri (Finka 1964: 120).

Iz opisanih igara vidi kako se igra temelji na riječima i formulama. No, osim ustaljenog izraza, igra sadrži i slobodne elemente za improvizaciju što je čini zanimljivom osobito starijem uzrastu. S druge strane, natjecateljski karakter igre također je čini uzbudljivijom, a igra koja se odvija u velikoj skupini ostaje zanimljiva i igračima koji su ispali iz igre i samo promatraju.

Neke od igara s riječima i pjesmom sadrže elemente glume. Djeca tako igrajući igru i izgovarajući ili pjevajući tekst nastoje izraziti osjećaje i uživjeti se u ulogu koju igraju vrednotama govorenoga jezika i gestama i pokretima.

Jednu od takvih igara opisuje Ante Sekulić pod nazivom *Bogujan*, a izvode ju mladi i starija djeca. Jedan igrač sjedi ili stoji u sredini, a oko njega se u parovima mladići i djevojke drže za ruke i vrteći se u krugu vode dijalog s igračem u sredini kroz pjesmu. Igrač u sredini započinje, a ostali mu odgovaraju:

1. *Jao, jadan bogujan – bogujan!*

2. *A zašto si bogujan – bogujan?*

1. *Ta zašto sam bogujan – bogujan što mi ljuba odbigla – odbigla.*

2. *A zašto je odbigla – odbigla?*

1. *Ta zato je odbigla – odbigla, što joj nisam donio – donio žute čizme s vašara – vašara. Medne alve s pazara-pazara. Kad ja nemam novaca – novaca!*

2. *Pa ti iđi od oca – oca!*

1. *A u oca ni ruva – ni kruva!*

2. *A ti iđi od kuma – od kuma!*

1. *Od kuma mi sramota – sramota.*

2. *A ti iđi od pope – od pope!*

1. *Od pope je grijota – grijota.*

2. *A ti idi u krađu – u krađu!*

1. *Al' za krađu višaju – višaju.*

2. *A ti idi u kolo – u kolo pa izbiraj koju ćeš ... (Sekulić 1991: 297-298)*

Nakon toga kolo stane, a igrač iz sredine izabere jednu djevojku iz kola, a mladić do nje sada ulazi u sredinu i igra se nastavlja. Očito je kako igra sadrži elemente ponavljanja, a dinamiku igre čini iščekivanje koja će djevojka biti izabrana i tko će idući preuzeti ulogu *bogujana*.

Igra koja također sadrži dijalog i povezuje riječi, glumu i pokrete opisana je i nazvana *Sigra zlatnih imena*. Sekulić opisuje kako se igra igrala u naseljima gdje su se ispred kuća na

ulicama nalazile klupe na kojima su ljudi sjedili u nedjeljnim popodnevim. Takve su se klupe koristile u ovoj igri. Djeca sjednu na klupu, a jedno od djece svakom igraču šapne na uho njegovo *zlatno ime* (*zlatan križ, zlatan prsten* i sl.). Nakon toga dva igrača u ulozi *anđela* i *đavla* kleknu pred klupu i pogađaju *zlatna imena*. Dijalog započinje riječima:

- *Cin, cim bum!*
- *Tko je to?*
- *Anđo sa sedam zvizda.*
- *Šta tražiš?*
- *Zlatnih imena.*
- *Ajd' traži!* (Sekulić 1991: 301)

Nakon pogađanja imena svaki od igrača odlazi na stranu onoga tko je njihovo ime pogodio i natječu se u natezanju konopca.

U ovoj su igri očiti različiti elementi: dijalog, pokret, pogađanje, fizička aktivnost. Također, igra pomaže socijalizaciji djece. Ova igra omogućava da je igraju djeca u mješovitim skupinama po dobi, a starija će djeca obično preuzeti vodeće uloge.

Ova vrsta igre može se svrstati i u takozvane *teatarske igre*. U njima, poput u bajkama, postoje promjenjivi i stalni elementi. Kod teatarskih igara mogu se razlikovati tri tipa fabule. U jednoj grupi igara majka odlazi nekamo i djeci povjerava čuvanje nečega (djeca glume pčele, šunke, haljine ili sl.), a nakon toga dolazi zla osoba i nadmudri onoga tko je zadužen za čuvanje. Na kraju se sve razjasni i sretno završi. U drugom tipu fabule majka šalje djecu nekamo (npr. na tavan), djeca sreću neku lošu osobu (npr. vješticu) i žale se majci, a ona im ne vjeruje. Na kraju se ipak uvjeri u istinitost tog događaja i sve sretno završi. Trećem tipu fabule pripada i ova igra *zlatnih imena*. Uvijek započinje tako da netko nešto kupuje, a kupuju se zlatne stvari, boje, cvijeće, lubenice i sl. Kao i u opisanoj igri, djeca se dijele ovisno o tomu tko ih je kupio na dvije skupine. I tako se igra nastavlja drugom vrstom natjecanja (kao ovdje natezanjem konopca). Pri kupovini čest je humor i nadmudrivanje. Ponekad ovakve igre sadrže i lovljenje, pa npr. vještica lovi djecu. Promatranje procesa igre pokazuje kako je ovdje važnija reprezentacija straha (npr. djeca prestravljeno vrište). Da bi se igra mogla nastaviti, djeca često dopuštaju da budu ulovljena. Stalna dramska kompozicija i mogućnost improvizacije unutar nje podsjećaju na renesansnu *commediu dell'arte*. U njoj su se, kao i u ovim igrama, smjenjivale tradicija i improvizacija (Duran 2003: 126-127).

Juraj Božičević opisuje jednu takvu *teatarsku igru* koju igraju mladići na prelu. Između sebe odaberu jednog od njih koga će brijati i jednog koji će biti brijač. Scenarij počinje ulaskom igrača koji će biti brijač, on nekoliko puta ulazi i nudi svoje usluge kao liječnik, staklar ili sl.

Dječaci odgovaraju da im ne trebaju njegove usluge sve dok ne dođe kao brijač. Tada mu ponude da obrije mladića koji je već određen za tu ulogu. Dok brijač brije, ostali pjevaju pjesmu, a on čini ono što oni pjevaju:

Sapun' bradu, /Poglej mi ga,

Obri mi ga, /Svaku dlaku,

Sapun' bradu, /Obri mi ga,

Svaku dlaku, /Ispod vrata,

Oko vuva, /Podbri bradu,

Uglej mi ga, /Obri mi ga,

Oko vrata, /Ispod nosa,

Svaku dlaku, /Uglej mi ga,

Ispod vrata, /Ostrizi ga,

Zakolji ga (Božičević 1915: 137).

Kada brijač učini kako je pjesma rekla, mladić koga briju sruši se i glumi da je mrtav. Tada Brijač pokušava pobjeći, a ostali ga love i kada ga uhvate mora puhati u uho kako bi mladić oživio. Tada igra završava. Fabula koja je stalna i u njoj nema velikih promjena, no tijekom igre i način realizacije ovise o improvizaciji igrača.

Riječi koje se izgovaraju u igrama, osobito u igrama koje odrasli igraju s malom djecom imaju ponekad funkciju ohrabrenja. Takve su riječi koje nalazimo u posebnom žanru dječjih pjesmica koje se ponekad u literaturi izdvajaju – *prohodalicama*. To su pjesme koje se pjevaju djetetu dok puže ili pokušava napraviti prve korake, npr.:

Dudo, kako dudo,

De pokaži, dudo,

Dudo, šalvar gaće.

Dudo, sitno igraj,

Dudo, pravo idi,

Dudo, ne lomi se,

Dudo ne krši se! (Karanović 2005: 45).

Riječi pjesme izražavaju ohrabrenje djetetu i potiču ga na samostalno hodanje. M. Duran također opisuje igru koja se igra u Slavoniji s djetetom koje još nije prohodalo: *Dijete koje još ne zna hodati odrasli drži u krilu tako da ono uz njegovu pomoć stoji. Dijete je licem okrenuto prema odraslom. Odrali cupka koljenima uz stihove:*

Hop-cup, isp'o djedi jedan zub.

Hop-cup, isp'o djedi drugi zub.

Hop-cup, isp'o djedi treći zub.

Hop-cup, ost'o djeda krezuuuuub!

Na zadnju riječ odrasli visoko podigne dijete (Duran 2003: 323-324).

Igra djetetu budi osjećaj iščekivanja i također izaziva kod djeteta želju za ponavljanjem. Povezanost djeteta s odraslom osobom (posebno roditeljima) osnažuje se jer dijete osjeća sigurnost oslobađajući se straha od visine i naglih i brzih pokreta. Igra također pokazuje neizostavnu povezanost pokreta, riječi i ritma koji čine cjelinu i zajedno stvaraju željeni učinak. Jedan od oblika igara riječima su i brzalice. U njima se treba što brže izgovoriti skupina riječi izrazito složene akustične realizacije. Riječi se povezuju nekim smislenim tipom, a kada točna artikulacija zataji, postiže se nešto suprotno što izaziva komični učinak. Ovakva je igra pogodna za edukativne svrhe i razvijanje govorništva (Botica 2013: 484). Ovo su neki od tipskih primjera iz djela Josipa Kekeza: *Ture bure tura, bula bure valja; bolje bula bure valja nego Ture bure tura, Sveti Ante, kad te vidješe, obveseliše li ti se?* (Kekez 1996).

Ovakvi se govornički oblici nisu izvodili samo među djecom nego i među odraslima. Ipak, u zapisima nije pronađeno mnogo primjera brzalice.

3.4. Brojalice

U usmenoj se književnosti brojalice ubrajaju u skupine koje autori različito nazivaju: *mali, sitni, govornički, jednostavni oblici*. Svaki od ovih naziva samo je naizgled sinonim jer se iza njih kriju različiti žanrovski kriteriji. Prema radu Davora Nikolića *Mali, sitni, jednostavni, govornički ili jednostavno – retorički: povijest naziva i koncepata usmenoretoričkih žanrova u hrvatskoj folkloristici*, brojalice bi pripadale *retoričkim žanrovima* kojima također pripadaju brzalice, blagoslovi, kletve, basme, zdravice i rugalice (Nikolić 2015).

Brojalice se u zapisima najčešće spominju kao formalni oblik početka igre i djeca ih najčešće koriste za raspodjelu u skupine i odabir igrača. Veliki doprinos proučavanju brojalica i njihovoj vrijednosti u dječjem razvoju i umjetničkom stvaralaštvu dala je Elly Bašić. Ona ih je prvenstveno proučavala na ritmičkoj i glazbenoj razini naglašavajući njihov kreativni potencijal. Zaslužna je za stvaranje funkcionalne muzičke pedagogije u kojoj je nastojala pronaći odgovore na pitanja što muzička pedagogija ili muzički odgoj može dati za razvoj djeteta. U radovima i praksi nastojala je povezati glazbu, likovnu umjetnost i pokret, a sve to na temelju dječjeg doživljaja i iskustva. Brojalicu smatra *najčistijim poetskim i muzičkim stvaralaštvom djeteta samoga. Ona je odraz dječjeg življenja, doživljaja i dječje slobodne igre mašte – bez uplitanja odraslih* (Bašić 1956). Poznata je razlika između književnosti za djecu i književnosti koju stvaraju djeca. U mnogim usmenoknjiževnim oblicima uočava se kako se iza njih krije glas odraslog koji u obliku dječje pjesme izražava svoj pogled na svijet koji se razlikuje od dječjeg. Uzmimo za primjer uspavanke gdje se često izriču želje roditelja za svoje dijete: da brzo zaspi, poraste, bude poslušno, pomaže u poslovima i sl. No, brojalice sa svojim nesuvislim riječima i izostankom logike potpuno se razlikuju od ovakvih oblika i očito je kako u mnogima od njih nije bilo intervencije odraslih. Elly Bašić piše o nezainteresiranosti odraslih za brojalice kao *niz nesuvislih riječi, iracionalnim riječima* ili *suviše djetinjima*. Upravo za to su one većinom dječje tvorevine i plod njihove mašte. Određenu nezainteresiranost za brojalice potvrđuju i istraženi zapisi jer se među njima one rijetko opisuju.

Botica brojalicu definira kao oblik izrazito ludičke naravi gdje su igra i učinci igara glavno izražajno sredstvo. Često su oblici riječi bez nekog smislenog značenja, pa se nabranjem riječi i gomilanjem pojmova postiže igra. Kada riječi nemaju smislenu povezanost u ostvarenom nizu, *semantička igra pretvara se u niz asemantičkih tvorbi* (Botica 2013: 484).

Brojalice se najčešće opisuju kao formalni oblik započinjanja igre kojom se djeca dijele u skupine. Osim u spontanim dječjim igrama, koriste ih i odgajatelji i učitelji i tako su opstale

kao najfrekventniji oblik podjele u grupe (Duran 2003: 106). Zorica Rajković u svom istraživanju suvremenog dječjeg folklora u Zagrebu iz 1978. primjećuje da djeca rijetko koriste u svojoj igri brojalice koje su naučila od pedagoga. S druge strane, pedagozi biraju brojalice koje ne sadrže nepristojne riječi, što znači da za „nepristojne“ brojalice pouzdano možemo zaključiti da su pravi primjeri dječjeg stvaralaštva i folklora. Isto tako, autorica napominje kako je trajanje brojalice ograničeno, poput *mode*. Upotrebljavaju se neko vrijeme, a onda ih istisne neka nova brojalica. U svom istraživanju je uočila kako su u uporabi najviše tri-četiri brojalice (Rajković 1978: 49). Poznato je kako postoje brojne inačice brojalica, pa se ne mora uvijek raditi o zamjeni brojalice potpuno novom, nego samo nešto izmijenjenim oblikom.

Božidar Finka donosi opis brojalica koje se izvode u raspodjeli igrača prije igre: *Redosljed se određuje izgovaranjem niza izraza:*

A-ro ba-ro ki-po ba-ro

ajn-ce pajn-ce li-pe pajnce

šu-ter mu-ter bok.

Pri izgovaranju svake od ovih riječi (izraza) pokazuje se na drugoga igrača. Na koga se pokaže kad se izgovori »bok«, on je prvi, tj. započinje igru. Drugi je onaj na koga se pokaže kad se kaže »bok« pri ponovnom izgovaranju čitava izraza, itd. Može se odrediti i obrnuto: da onaj koji se eliminira sa »bok« bude zadnji, a prvi onaj koji ostane posljednji (Finka 1984: 90).

Brojalica nema funkciju prebrojavanja nego određivanja, odabira jednog igrača. Za djecu ona označava *objektivnu pravdu* koju će svi prihvatiti bez pogovora. Lako je zamisliti psihologiju odbrojavanja sa svom napetošću i uzbuđenjem djece. Svi iščekuju posljednji slog i posljednji pokret rukom. Elly Bašić naglašava kako se brojalica ne pjeva niti deklamira, već skandira – ističući metričke stope. Sve to govori kako u brojalici nije važan tekst nego ritam i metrika. U izvođenju brojalice vrhunac napetosti je na posljednjem slogu, a sami pokreti, brzina izgovora i jačina glasa djeteta koji brojalicom određuje jednog igrača usklađeni su s dramatičnim momentom na samom kraju brojalice.

Čitava brojalica postoji zbog posljednjeg sloga koji je njezina poanta. Ovakva funkcija poezije traži specifična stilska sredstva. Asonanca i aliteracija, kao i onomatopeja čine zvukovni sloj većine brojalica. Zvučnost se osobito ističe u posljednjem slogu što Elly Bašić slikovito opisuje: *Poput orkestralnog instrumentatora, djeca će posljednjim slogom zabljesnuti,*

zazvečati ili asocirati kod slušaoca udar timpana: cvaj, pis, buf, zvrc, draus, cvik, bum, pok, kreč (Bašić 1956: 44).

Finka opisuje i drugačiji primjer brojalice koja se koristi za odabir između četiri igrača: *Svaki od četvero igrača izgovori po jednu od četiri riječi: tanfara, tanburlo, žeždin, buždehulo. Kad to izgovore, svaki baci (pokaže) po volji broj prsta. Ide se redom od prsta do prsta svih igrača i izgovaraju se one riječi. Čija se riječ izgovori pri pokazivanju na zadnji prst, on počinje igru. Ovako se određuje redosljed i za troje igrača, samo se onda može izostaviti riječ »buždekulo«.* (Finka 1984: 90-91). Također, zapisivač napominje da su sve te riječi metaforički izrazi s pogrđnim značenjem.

Isti princip brojalice opisuje i Zorica Rajković: *Slično je i s drugim tekstom: Si-ik sa-ak suk! Pomoću njega se između četiri suigračice određuju parovi. Igračice ispruže svaka po jednu nogu tako da im se prsti dodiruju (pri tlu); na posljednji slog (suk!) svaka igračica može promijeniti položaj noge (npr. odignuti prste ili povući nogu natrag) ili je zadržati u početnom položaju. Ako dvije i dvije igračice naprave isti pokret, postaju parovi. Ako se to ne dogodi u prvom pokušaju, sve se ponavlja dok se ne sastavi bar jedan par, a preostale dvije čine drugi par. Na isti način se može odrediti i redosljed igračica u igri, tako da prva bude ona koja prva učini pokret različit od ostalih; daljnjim ponavljanjima određuje se svaka sljedeća igračica* (Rajković 1978: 49).

Iz navedenih opisa očito je kako je brojalice najčešće samo uvod u dječju igru. Njome kao da se svijet igre izdvaja od svijeta realnosti. Kada se igrači odluče na brojalicu, prihvaćaju njezina pravila i ono što će se njome odrediti. Ovdje prestaje dječja nesloga i nastaje sporazum nužan za igru. Tada djeci nije potrebna intervencija odraslih niti pomoć pri organizaciji igre.

4. EMPIRIJSKI DIO

4.1 Istraživanje igara

Neke od igara koje se nalaze u zapisima i danas postoje među djecom u nekoj svojoj varijanti. Iz istraživanja i razgovora s djecom u obitelji, mogla sam zaključiti kako su različite dječje igre i dalje nastaju u školama, parkovima i igralištima. Djeca ih prenose jedni drugima, a kroz različite generacije i na različitim mjestima javljaju se izmijenjene inačice istih igara.

Dio istraživanja obavljen je razgovorom s djecom u obitelji. Prva skupina obuhvaćala je tri djevojčice različitih uzrasta i iz različitih mjesta. Djevojčica od deset godina živjela je u Zagrebu i tamo pohađala školu. Djevojčica od trinaest godina u Subotici, a od osamnaest u selu u okolini Subotice, Maloj Bosni. Kroz razgovor najviše igara kako po broju, tako i po vrsti, opisala je desetogodišnja djevojčica. U razgovor se kasnije uključila djevojka od 22 godine koja je neke igre dopunila svojim inačicama. Specifičnošću ovakve vrste istraživanja bavila se Jelena Marković u svom radu *Arhiviranje života (djetinjstva) izbliza: Neke refleksije o problemima pohrane i transkripcije terenskih snimki*. U njemu naglašava kako ovako prikupljenu građu odlikuje visok stupanj intimnosti sa sugovornicima jer “raspričavanje” sugovornika o specifičnim osobnim sjećanjima iz djetinjstva predmnijeva takav oblik odnosa. Takav oblik odnosa zahtijeva od istraživača prije svega ljudsku, privatnu, emotivnu, a tek onda istraživačku angažiranost (Marković 2010: 61). Iako autorica govori o istraživanju priča o djetinjstvu, ovaj se zaključak može povezati i s istraživanjem dječjih igara. One su također dio djetinjstva i priče o igrama pokreću mnoge asocijacije i sjećanja o djetinjstvu i okolnostima igara.

Od igara s pokretima u skupini, kao najčešću je navela igru *zečeka*, koja je zapravo varijanta igre lovice, a djeca ju igraju na odmoru po hodnicima škole. Ovakav primjeru pokazuje kako djeca uz jednostavne igre svima poznate rado osmišljavaju priče i stvaraju makar jednostavnu fabulu. Tako u ovoj igri djeca zamišljaju da su zečevi što običnoj igri lovice daje novi kontekst. Također igraju *trule kobile*, igru koja je opisana i u različitim monografijama, no igru igraju i dječaci i djevojčice. Sve su djevojčice opisale igru *ledenog čiče* ili *ledene babe*, no pravila su se pomalo razlikovala. U jednoj varijanti uhvaćeno dijete moralo je raširiti noge tako da se netko od igrača provuče ispod njih kako bi bilo *odleđeno*. U drugoj varijanti samo je igrač koji je imao ulogu *sunca* mogao dodirom *odlediti* drugog igrača.

Igra koja se također temelji na trčanju i lovljenju opisana je pod nazivom *ribice*. U njoj igrač koji lovi svakog ulovljenog igrača nastavlja držati za ruke. Tako se stvara *mreža* u koju

se preostali igrači trebaju uhvatiti. Igra zahtijeva koordinaciju i usklađenost pokreta i brzine svih igrača. Igra završava kad se i posljednji igra ulovi u *mrežu*.

Od igara s trčanjem spomenuta je još jedna tradicijska igra koju u svom radu opisuje i Ante Sekulić - *berberečke*. No, ona se više igrala na poticaj i organizaciju odgajatelja u vrtiću ili učitelja u osnovnoj školi. U igri se djeca podijele u dvije skupine koje se drže za ruke stojeći jedna nasuprot drugoj. Prva skupina započinje dijalog govoreći uglas, a druga odgovara:

- *Berberečke!*
- *Berber dud!*
- *Koga ćete mene ili moga druga do mene?*

Na to pitanje druga skupina odgovara imenom jednog od igrača iz prve skupine. Dok se uzvikuje njegovo ime, igrač trči prema njima i nastoji protrčati između dva igrača koji se drže za ruke. Ukoliko ih uspije rastaviti, odvodi jednog od njih u svoju skupinu, a ako ne uspije, on ostaje na njihovoj strani. Igra se ponavlja dok jedna skupina ne preuzme sve igrače na svoju stranu. Djevojčice koje su opisivale igru sjećaju je igra znala biti veoma gruba, osobito za one najmlađe i najslabije igrače jer su oni najčešće bili odabirani da se kod njih lanac raskine.

Osim ovih igara, uvijek ostaje popularna igra skrivača ili *žmurke* kako se naziva u Subotici. Igrač koji broji i traži ostale igrače, nakon odbrojavanja igrač završava riječima: *Ko se nije skrio, magarac je bio!*

Jedna od brojlica koja se trenutno koristi za odabir igrača prije igre glasi: *Čija je cipelica najljepša taj nek ispada!* Koriste je djevojčice koje naprave krug svojim stopalima i ona na čije je stopalo pao posljednji slog, ispada i brojlica se nastavlja. Već je rečeno kako se u dječjim igrama brojlica koristi kao način sporazuma koji svi sudionici igre prihvaćaju. Jedna od takvih formula koje služe za ulazak u svijet igre su riječi koje u određenim okolnostima djeca izgovaraju ili učine i tako započinju igru. Djevojčice su navele primjer izraza: *Ko pisne govno stisne!* On se koristi kada se djeca ne mogu umiriti i stišati i zbog toga nije moguće započeti igru. Izgovorit će ga dijete koje nastoji organizirati igru, a nakon što se djeca stišaju, imat će glavnu riješ. Naravno, ako se među njima nađe dijete koje ne želi prihvatiti pravila te igre, on će ju ignorirati i nastojati nametnuti svoju ideju o igri.

Jedna od takvih igara koje se spontano započinju u određenim okolnostima zove se *klipsi*, a u istraživanju je potvrđeno da se igra i u osnovnoj i srednjoj školi. Ukoliko dvoje djece istovremeno kažu istu riječ, jedno od njih koje se prvo sjeti i bude brže dodirne drugo dijete

ukrštenim kažiprstom i srednjim prstom i kaže *klipsi!* Tada to dijete mora isto učiniti nekom drugom i tako se igra s para igrača prenosi na skupinu. Tim se riječima ostali igrači uvode u igru bez svoje volje i nastoje što prije prenijeti igru dalje. Smatra se da je igru izgubio onaj tko je nema s kime nastaviti. Druga inačica igre započinje također kada dvoje djece istovremeno spontano izgovore istu riječ. No, onaj koji nije izgovorio *klipsi* i dotakao drugo dijete, mora šutjeti dok netko treći ne izgovori njegovo ime. Igra može biti zanimljiva ukoliko nitko ne želi izgovoriti ime tog djeteta, a ono samo to ne može tražiti nego daje znakove i pokušava dati do znanja što netko od prisutnih treba učiniti. Ovakve igre pokazuju ozbiljno shvaćanje riječi u igrama, kao i spremnosti na uključivanje u igru i kada ona nije planirana.

Igre koje su zahtijevaju veliku spretnost i osjećaj za ritam igraju se i danas među djecom, osobito djevojčicama u osnovnoj školi. Neke od njih sadrže tekst, a u nekima se djeca oslanjaju samo na ritam po kojemu izvode udarce po određenim dijelovima tijela, plješću ili udaraju po stolu. Ove se igre igraju u paru, a neke od njih mogu se igrati i u četvero. Igra se ponavlja i sve više ubrzava, a pobjednik je igrač koji ostaje do kraja bez pogrešaka.

Jedna ovakva igra u paru izvodi se uz pjesmicu s pokretima:

My name is,

Ram-po-po

Polo-polo pepsi

Čaj and viski,

Indijana švepsi!

Ja pijem Coca-colu,

Grickam kikiriki,

Pravim se važna,

O, Miki, Miki, Miki!

Zatvaram oči.

One, two, three!

Igra se ponavlja jedan krug zatvorenih očiju i još jednom otvorenih očiju.

4.2 Istraživanje s odgojiteljicama

Istraživanje s odgojiteljicama provedeno je u vidu polustrukturiranog intervjua. Pitanja su bila prilagođena iskustvu pojedinih odgojiteljica i specifičnosti njihova rada s djecom. Intervjuirane su tri odgojiteljice zaposlene u predškolskoj ustanovi *Naša radost* u Subotici. Zajednička pitanja svim odgojiteljicama bila su:

- Koliko dugo radite s djecom? Jeste li kroz to razdoblje uočili neke promjene u dječjim igrama?
- Koje igre se najčešće igraju kod vas u vrtiću?
- Postoje li neke igre kojih se sjećate još iz vašeg djetinjstva, a i danas se igraju?
- Igraju li djeca samoinicijativno neke od tradicijskih igara (u dvorištu, za vrijeme slobodnog vremena)?
- Jeste li među djecom, uočili da koriste rugalice, svoje šale ili viceve?

4.2.1. Analiza rezultata intervjua

Odgojiteljice su u radu s djecom provele različiti broj godina, od dvadeset jedne do tek nekoliko mjeseci. Sve su se složile kako djeca vole različite igre u skupini i kako u njihovoj zainteresiranosti za igru nema promjene, ona je uvijek tu. Ipak, potrebno je naučiti ih pravila igre. U početku igranja novih igara obično vlada euforija, no napominju kako je važno održavati kontinuitet igranja određene igre kako ih djeca ne bi zaboravila. Također napominju kako djeca samoinicijativno igraju one igre koje nauče u vrtiću. Tada ih obično započinju djeca najstarijeg uzrasta ako su djeca u mješovitim skupinama, no i mlađa djeca znaju pokretati takve zajedničke igre. Jedna je odgojiteljica posebno napomenula kako djecu veseli sudjelovanje odgajatelja u njihovoj igri, posebno kada se radi o igrama loptom ili natjecateljskim igrama.

Igre koje odgojiteljice navode da se igraju kod njih u vrtiću su sljedeće:

- *Simbolička igra* – igra obitelji u kući: djeca naprave kuću i podijele među sobom uloge: mama, tata, djeca, kućni ljubimci itd.
- *Idemo u lov* – djeca uz pjevanje pjesmice oponašaju riječi krećući se u krugu. Ovu igru često igraju mlađe skupine s odgojiteljima.
- *Šarena jaja* – Kao posebno popularna igra među djecom navodi se igra šarenih jaja. Djeca između sebe odaberu uloge trgovca i đavla, a ostala djeca su jaja kojima trgovac određuje posebne boje. Igra započinje riječima:
 - *Kuc-kuc?*

- *Ko je?*
- *Đav'o s neba!*³
- *Šta vam treba?*
- *Jedno jaje?*
- *Koje boje?*
- *Zelene (npr.)*

Nakon toga odabrano jaje bježi, a đavao/anđeo ga pokušava uhvatiti. Igra završava kada sva jaja budu uhvaćena i može se ponavljati. Djeca često vole odabirati neobične boje koje se neće brzo pogoditi (npr. zlatna, srebrna, šarena, prozirna i sl.).

- *Care, care pacare, koliko je sati?* – ista igra opisana je i u zapisu Božidara Finke *Saljske dječje igre i običaji*. Djeca ovom igrom vježbaju odmjeravanje razdaljine i socijalne sposobnosti.
- *Čika Bika* – igra započinje izvlačenjem papirića s ulogama: čika Bika, lopov, policajac, sudac, gledatelj (ovisno o broju igrača). Igrač koji izvuče papirić s natpisom *čika Bika* započinje pjevati:

*Čika bika, ukrali mi bika,
sa dva roga i četiri noga,
sumnjam, sumnjam na...*

Dijete izgovori ime nekog od igrača na koga sumnja da je lopov. Ukoliko pogodi, sudac smišlja zadatak koji lopov mora izvršiti, a policajac ga nadgleda i provjerava je li izvršio. Ukoliko lopov nije otkriven, sudac smišlja zadatak koji igrač u ulozi *čika Bika* mora izvršiti. Igra se ponavlja. Mlađa djeca se posebno moraju truditi ne izdati se i ne pokazati izrazom lica i ponašanjem koju su ulogu dobili što je za njih poseban izazov. Ako ju igraju djeca koja ne znaju čitati, na papirićima se uloge mogu označiti nekim simbolima.

- *Crna mačka, bijela mačka* – igra sadrži brojanje i trčanje. Jedan igrač se okrene, a ostali mu stoje iza leđa. Dok on izgovara tekst: *Crna mačka, bijela mačka, jedan, dva, tri*, okrenut je leđima. Dok se ne okrene, igrači nastoje otrčati što dalje, a u trenutku kada se igrač koji izgovara tekst okrene, svi moraju stati i ostati na svom mjestu nemičući se. Koji igrač najdalje uspije otrčati, taj će u idućem krugu govoriti tekst.

³Dvije su odgojiteljice rekle kako su primijenile tekst ovog dijaloga i djeca sada kod njih umjesto uloge đavla imaju ulogu anđela. Po njihovim riječima, djeca su ovo intervenciju dobro prihvatila i primijenila u igri.

- *Skače vrabac po polju* – djeca se drže za ruke formirajući krug, jedno je dijete u sredini skakuće dok se pjeva pjesmica:

Skače vrabac po polju, pogodite koga voli.

Jedan, dva, tebe volim ja!

Na posljednju riječ dijete iz kruga priđe jednom djetetu iz kruga i zagrli ga. Tada ono ulazi u krug i igra se ponavlja. Odgojiteljice napominju kako ovu igru osobito vole mlađa djeca. Igra im pomaže osjećati se voljeno i prihvaćeno. Kao pravilo djeca nauče i to da u ovakvim igrama svatko mora doći na red i biti odabran.

- *Lastiš* – djeci u vrtiću još su prilično teške igre s *lastišom*, no ponekad ih igraju. Jedna od njih igra se uz pjesmicu:

Puca šerif iz pištolja, ubi jednog kauboja!

Slovo a, slovo i, ispadaš iz igre ti!

Također igraju *lastišom* uz pjevanje dana u tjednu. Ovakve igre pomažu im u razvijanju motorike i ritma. Osim preskakanja *lastiša*, uz igru

- *Igre prstima i rukama* – igre prstima i rukama najčešće se koriste u najmlađim skupinama. Uz njih djeca pjevajući pjesmice oponašaju radnje o kojima govore rukama, prstima ili na dlanu. Navedene su neke od pjesmama koje su odgojiteljice spomenule:

Vrapčiću, vrapčiću, ptiću maleniću,

Kaži nam, vrapčiću, kako siješ mak.

Tik – tak, sijem mak; tik – tak, sijem mak!

Djeca rukama oponašaju sijanje, a u sljedećim kiticama oponašaju kako maka raste, cvjeta, kako se bere, zatim melje i kljuca. Igra je pogodna za razvoj fine motorike.

Slična igra izvodi se uz pjesmicu o zeki:

Ja sam zeko mali, skačem po travi,

okrećem se lako, evo baš ovako.

Trčim, pjevam, zijevam i pomalo spavam.

Zanimljiva igra prstima koju je jedna odgojiteljica navela zove se *tajna*. Odgojiteljica pokazuje pokrete prstiju jedne ruke djeci, a ona ih ponavljaju. Svaki prst nosi jedno ime, a izvodi se uz priču:

Dora je Ivani tajnu ispričala (mali prst dodiruje prstenjak).

Ivana je tajnu Tanji prepričala (prstenjak dodiruje srednji prst).

Tanja je tajnu otkrila Mariji (srednji prst dodiruje kažiprst).

Marija se povjerila Dariji (kažiprst dodiruje palac).

Dariji sada pod petama gori, žuri tajnu ispričati... Dori! (palac dodiruje mali prst)

- *Berberečke* – tradicionalnu igru igraju i djeca u vrtiću. Odgojiteljice naglašavaju da se trude djecu naučiti da pripaze na to da svi igrači budu ravnomjerno uključeni. Ovu igru djeca rado samostalno započinju igrati.
- *Brojalice* – brojalicama započinju igre u kojima se igrači dijele u skupine ili se odabire igrač koji će imati posebnu ulogu. Brojalice koje djeca koriste u igri najčešće su te koje odgajatelji koriste s djecom, pa ih sva djeca u vrtiću znaju:

Eci peci pec, ti si mali zec, ja sam mala prepelica, eci peci pec!

Cup cup cipele, lup lup lupkale, cijelog dana šetale, cup cup cipele!

Kiša pala na travicu, mrav se skrio pod gljivicu. Poručuje kiši mrav: Kupio sam kišobran!

Brojalica koja sadrži pokrete nogu i služi za odabir jednog igrača od tri ili četiri sadrži jednostavan tekst: *tipi, tapi, top*. Za to vrijeme igrači podižu prste svog stopala i kada brojalice završi zastanu. Igrač koji je jedini imao podignute ili spuštene prste, ispada.

- *Rugalice* – na pitanje čuju li se među djecom rugalice, odgojiteljice odgovaraju da ako ih ima, djeca ih među sobom govore, a ne pred njima. No, neke od njihovih šala primjećuju osobito među predškolicima. Najčešće su dijaloške formule poput ovih:

- *Kaži „neću“.*
- *Neću.*
- *Glava ti u smeću./ Zubi ti se kreću.*

- *Kaži „hoću.“*
- *Hoću.*
- *Glava ti u voću.*

- *Kaži „ograda“.*
- *Ograda.*
- *Stiže ti cura iz Beograda.*

U određenim trenucima izgovorena formula ima značajan učinak i prihvaća se ozbiljno, poput pravila igre. Takvi su izrazi: *Ko slaže, govno smaže* ili *tužibaba Jeca*.

Intervjui s odgojiteljicama pokazali su kako je djeca u skupinama lako prihvaćaju igre i drže se pravila. Ako netko od igrača pokuša varati, skupina odmah reagira i nastoji održati

pravila igre. Također, igre koje se nauče od odgojitelja djeca sama započinju igrati u slobodnom vremenu. Iako djeca sama dobro prihvaćaju igre i zainteresirana su za njih, odgojiteljice napominju kako je važno motivirati ih i usmjeriti na početku učenja nove igre ili im davati ideje za igru.

4.3 Istraživanje s roditeljima

4.3.1. Metodologija istraživanja:

4.3.1.1. Cilj:

Cilj istraživanja bio je istražiti prisutnost usmenoknjiževnih oblika u čijoj izvedbi sudjeluju djeca u današnjem odgoju. Istraživanjem se dobio uvid u igre i pjesme koje odrasli izvode s djecom.

4.3.1.2. Zadaci istraživanja:

- Ispitati koje usmenoknjiževne oblike izvode roditelji s predškolskom djecom;
- Ispitati koji članovi obitelji sudjeluju u izvođenju usmenoknjiževnih oblika s djecom;
- Ispitati izvode li roditelji usmenoknjiževne oblike koje su naučili u svom djetinjstvu;
- Ispitati puštaju li roditelji audio i video snimke uspavanki i pjesmica ili ih sami pjevaju;
- Ispitati potiču li roditelji djecu na samostalno igranje tradicijskih igara;
- Ispitati izvode li djeca samoinicijativno usmenoknjiževne oblike koje su naučili od roditelja ili odgajatelja.

4.3.1.3. Hipoteze:

- Roditelji s djecom izvode: uspavanke, igre s prstima, igre skrivanja, dječje pjesmice, igre riječima;
- Usmenoknjiževne oblike s djecom izvode i djedovi i bake i starija braća i sestre;
- Roditelji izvode usmenoknjiževne oblike koje su naučili u svom djetinjstvu;
- Roditelji češće puštaju audio i video snimke uspavanki i dječjih pjesmica nego što sami pjevaju uspavanke;
- Djeca izvode i samoinicijativno usmenoknjiževne oblike koje su naučili od roditelja.

4.3.1.4. Varijable:

Nezavisne varijable u istraživanju su dob i spol roditelja, te dob i broj djece u obitelji. Zavisne varijable su prisutnost usmenoknjiževnih oblika, uključenost članova obitelji u izvedbu i samoinicijativno izvođenje usmenoknjiževnih oblika.

4.3.1.5. Metoda prikupljanja podataka:

Podaci su prikupljeni pomoću anketnog upitnika u razdoblju od 21. do 23. lipnja 2017. godine. Anketni upitnik popunjavali su roditelji čija djeca pohađaju predškolsku ustanovu *Naša radost* u Subotici u različitim vrtićima u gradu i okolici. Roditelji su bili obaviješteni o anketi putem društvene mreže. Anketa je dijelom anonimna. Potrebni podaci su spol, dob i broj djece. Sastoji se od pitanja otvorenog i zatvorenog tipa.

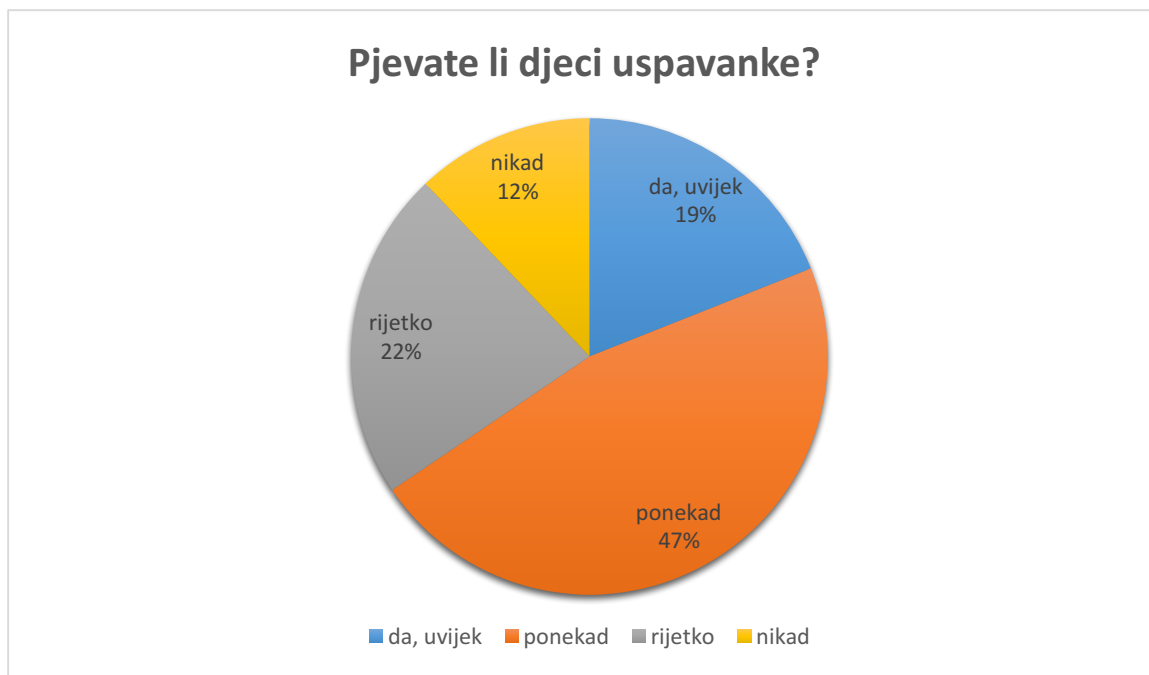
4.3.1.6. Uzorak:

Uzorak čine 56 roditelja, od koji je 10 očeva (17,2%) i 48 majki (82,8%). Najmlađi roditelj ima 27 godina, a najstariji 48. Najveći broj ispitanika ima 35 godina (13 roditelja). Najveći broj roditelja ima dvoje djece (48,3%), zatim jedno dijete (36,2%). Šest roditelja (10,3%) ima po troje djece. Jedan od ispitanih roditelja ima četvero djece, a jedan petero.

4.3.2. Prikaz i interpretacija rezultata istraživanja

4.3.2.1. Uspavanke i pjesme

Ispitanici su na pitanje *Pjevate li djeci uspavanke (ili ste pjevali dok su bila mlada)?* odgovorili kao što je prikazano na grafikonu:



Grafikon 1 – Prikaz učestalosti pjevanja uspavanki

Ovi se rezultati mogu usporediti s odgovorom na pitanje *Puštate li im pjesmice za uspavlivanje?*



Grafikon 2 – Prikaz učestalosti puštanja pjesmica

U usporedbi s prethodnim odgovorom, ispitanici znatno češće pjevaju uspavanke ili pjesmice djeci nego što ih puštaju. Može se zaključiti kako u takvom izvedbenom kontekstu

postoje mogućnosti da se ostvare svi pozitivni učinci uspavanki: osjećaj povezanosti s odraslom osobom, osjećaj sigurnosti, prilagođavanje boje glasa odrasle osobe *maminskom jeziku* i dr.

Pjesme koje se najčešće navode u pitanju *Koje pjesme pjevate?* prikazane su u tablici. Izdvojene su autorske pjesme i usmene uspavanke, a u zagradama je navedeno koliko se puta spominju:

Autorske pjesme:	Usmene uspavanke / pjesme:
<i>Moja mama divno priča svake noći</i> , Svetislav Vuković (10)	<i>Taši taši tanane</i> (2)
<i>Jednog zelenog dana</i> , Ljubivoje Ršumović (7)	<i>Nuna, nuna, nuške</i> (1)
<i>Leptiriću šareniću</i> , Jovan Jovanović Zmaj (4)	<i>Buji paji</i> (1)
<i>Lako noć, deco</i> , Tv serija iz 1989. (3)	<i>Jabučice crvena</i> (1)
<i>Razbole se lisica</i> , Minja Subota (3)	<i>Zeko, zeko, zekane</i> (1)
<i>Nije lako bubamarcu</i> , Arsen Dedić (2)	
<i>Materina maza</i> , Jovan Jovanović Zmaj (2)	
<i>Deset ljutih gusara</i> , Ljubivoje Ršumović (2)	
<i>Zeko i potočić</i> , Branko Mihaljević (2)	
<i>Od kuće do škole</i> , Dragan Lukić (2)	
<i>Tiho noći</i> , Jovan Jovanović Zmaj (2)	
<i>Mama voli bebu</i> , Nikola Tomić (2)	
<i>Dođi, mala bebo</i> , IDJKids (1)	
<i>Điha, điha</i> , Jovan Jovanović Zmaj (1)	
<i>Sanjajte</i> , Leontina Vukomanović (1)	
<i>Šuma blista</i> , Dragan Laković (1)	

Tablica 1 – Pjesme i uspavanke koje ispitanici pjevaju djeci

Među naslovima prevladavaju autorske pjesme, a pet roditelja navodi kako sami smišljaju tekst uspavanki. Osim toga dva puta je navedena pjesma na engleskom *Twinkle twinkle little star*.

Na pitanje *Pjevate li neke pjesme koje su vama pjevali u djetinjstvu*, 74,1% ispitanik odgovorio je potvrdno, a njih 34 navelo je koje su to pjesme. Dio ispitanika nije odgovorio naslovima pjesama nego imenima autora ili izvođača. Najčešće pjesme, autori ili izvođači koji se spominju prikazani su u tablici:

Autorske pjesme / autori / izvodači	Usmene dječje pjesme
<i>Zeko i potocić</i>	<i>Taši taši tanana</i>
<i>Moja mama divno priča svake noći</i>	<i>Kad se Cigo zaželi medenih kolača</i>
<i>Razbole se lisica</i>	<i>Ringe ringe raja</i>
<i>Miš je dobio grip</i>	<i>Poš'o medo u dućan</i>
<i>U svetu postoji jedno carstvo</i>	<i>Ljulje ljuške</i>
<i>Deca su ukras sveta</i>	<i>Mota baba konce</i>
<i>Vuče vuče bubo lenja</i>	<i>Ide maca oko tebe</i>
Dječji zbor <i>Kolibri</i>	
<i>Ivin voz</i> , Dragan Lukić	
Jovan Jovanović Zmaj	
Dragan Laković	
Branko Kockica	

Tablica 1 – Pjesme koje su ispitanicima pjevane u djetinjstvu, a oni ih danas pjevaju svojoj djeci

I u ovom popisu očit je veći broj autorskih pjesama. No, pjesme koje ispitanici navode da su ih slušali u djetinjstvu najčešće su već navedene da ih pjevaju kao uspavanke. Među usmenim pjesmama navedene su i neke koje su dio igara, poput *Ringe ringe raja* ili *Ide maca oko tebe*. Također, pjesmica *Poš'o medo u dućan* ima elemente brojalice i koristi se i u toj funkciji.

4.3.2.2. Igre

U pitanju *Koje igre na najčešće igrate sa svojim predškolskim djetetom* najveći broj ispitanika označio je igre skrivanja (74,1%). Na drugom u mjestu igre prstima i rukama (69%). Igre riječima označilo je 19,72% ispitanika, a igre s pokretima 18,56%. Ispitanici su imali priliku napisati još neke od igara koje igraju sa svojom djecom:

- Igre uloga (npr. pravimo kazališnu predstavu)
- Slagalice, šah
- Računanje
- Lovice (dva odgovora)

- Čika Bika⁴

Na pitanje *igraju li s djecom neke igre koje su igrali u svom djetinjstvu*, 81% ispitanika odgovorilo je potvrdno. Na pitanje koje je tražilo da se navedu neke od tih igara odgovorila su 42 ispitanika. Igre koje su navodili podijeljene su u skupine:

Igre rukama i prstima:

- Kolariću paniću
- Ide bubamara
- Gamiž buba gamiže
- Leti leti
- Crvene rukavice
- Okoš bokoš (pokreti uz brojalicu)

Igre s rekvizitima:

- Lastiš
- Vijača
- Klikeri
- Igre s loptom (nogomet)

Igre trčanja i skakanja:

- Školica
- Lovice
- Skrivača
- Crna mačka jedan, dva, tri
- Ledenog čiče
- Ćorave bake
- Ide maca oko tebe
- Između dvije vatre

Logičke igre:

- Šah
- Slagalice

⁴ Igra opisana u Istraživanju s odgajateljima

- Igre memorije
- Karte

Ostale igre:

- Ringe ringe jaja
- Pantomime
- Na slovo na slovo
- Pogađanja životinja
- S autićima
- Lego kocke
- Igre u pijesku
- Oduzimanje zemlje

Od svi navedenih igara najčešće se ponavljaju igre s *lastišom* (11 odgovora), igre skrivanja (17 odgovora) i igre koje uključuju trčanje (13 odgovora).

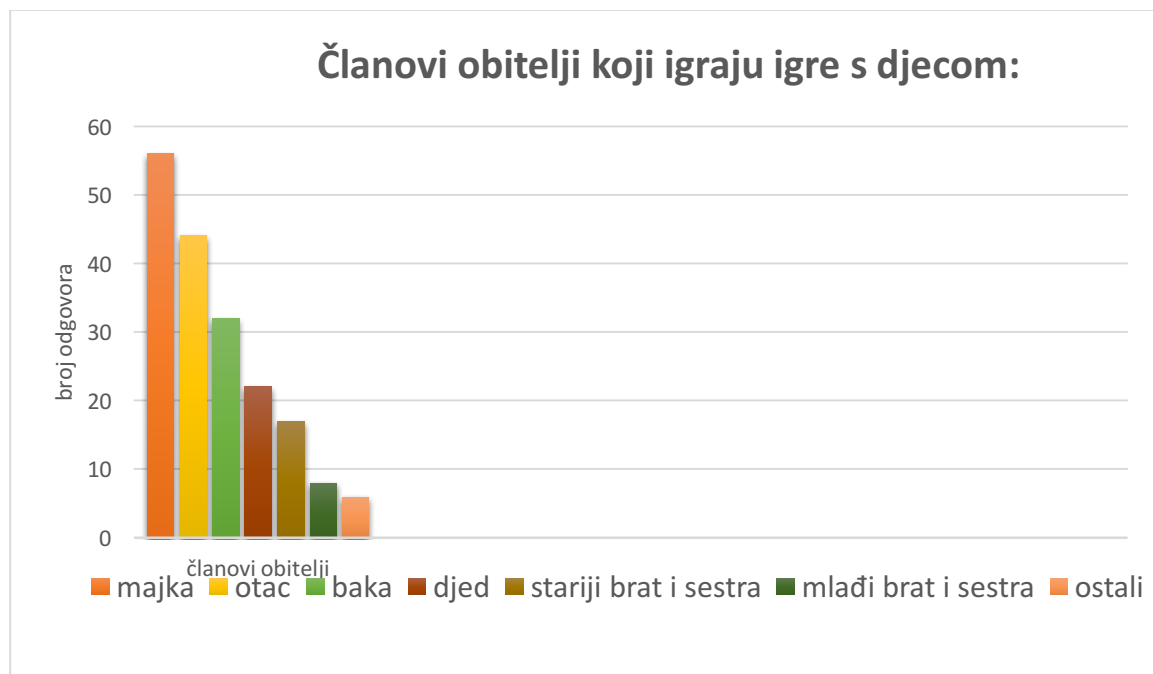
Na pitanje *igraju li djeca neke od tih igara samoinicijativno* 77,6% ispitanika odgovorilo je potvrdno. Ispitanici su mogli navesti koje su to igre koje djeca samoinicijativno započinju i 49 njih je navelo te igre. Osam ispitanika napisalo je da se igraju samoinicijativno sve igre, uglavnom sve ili sve one koje su ih naučili. Od ostalih igara opet se najčešće spominje igra skrivača (10 odgovora). Također su često navođene igre riječima (8 odgovora), poput igara *kaži mi kaži*, *slovo na slovo*, zagonetke, igre pogađanja, pantomime i sl. Ostale igre koje se spominju do tri puta: domine, šah, čovječe ne ljuti se, školica.

Ispitanici su na kraju odgovorili na pitanje *U kojim igrama primjećujete da Vaše dijete najviše uživa?* Na to je pitanje odgovorilo 49 ispitanika. U 15 odgovora spominju se igre skrivanja i trčanja. Sedam odgovora ispitanika sadrži igre vezane uz jezik: pogađanje, kvizove, *memori*, na slovo na slovo i sl. Nekoliko roditelja ne navodi određene igre već različite kriterije za igre u kojima njihovo dijete najviše uživa:

- Bilo koja igra koja uključuje interakciju s roditeljima
- U zajedničko provedenom vremenu
- One igre u kojima je njihova angažiranost velika

- Najviše uživa u onima koje su izazovne dok su mali pa im treba pomoć – vožnja rolera, romobila, bicikla...
- Igre na otvorenom prostoru
- Igre s vodom
- Sve igre u društvu
- Pokretne igre
- Sve što zahtijeva mnogo trčanja i skakanja
- Na mobitelu.

Na grafikonu su prikazani članovi obitelji za koje su ispitanici odgovorili da također izvode ove igre s djecom:



Grafikon 3 Članovi obitelji koji igraju igre s djecom

Iz odgovora na ovo pitanje može se zaključiti da majke najčešće igraju navedene igre s djecom, a nakon njih očevi. Ipak, treba uzeti u obzir da 82,8% uzorka čine majke i vjerojatno je da su one navodile više onih igara koje same igraju, a manje onih koje igraju ostali članovi obitelji. Također, 36,2% uzorka roditelji su samo jednog djeteta, što je povezano s nižim brojem odgovora da se s djecom igraju stariji ili mlađi braća i sestre.

4.3.3. Zaključak istraživanja

Istraživanje prisutnosti usmenoknjiževnih oblika u odgojnoj praksi roditelja djece koja pohađaju predškolsku ustanovu *Naša radost* u Subotici pokazalo je sljedeće:

- Potvrđena je hipoteza da roditelji s djecom izvode uspavanke, igre s pokretima i riječima. Ipak, uspavanke koje pripadaju usmenoj književnosti zamjenjuju autorske dječje pjesme.
- Usmenoknjiževne oblike najčešće s djecom izvode roditelji, osobito majka. Rijetko ih izvode braća i sestre, pa ova hipoteza nije potvrđena.
- Odbačena je hipoteza da roditelji češće puštaju audio i video snimke uspavanki nego što ih sami pjevaju.
- Ispitanici potvrđuju kako sami izvode usmenoknjiževne oblike u kojima sudjelovali kao djeca. Potvrđena je hipoteza da roditelji izvode usmenoknjiževne oblike koje su naučili u svom djetinjstvu.
- Također je potvrđena hipoteza da djeca samoinicijativno pokreću tradicijske igre koje su naučila od roditelja. Neki od ispitanika navode kako djeca samostalno započinju igre koje su ih odrasli naučili. Isto je zaključeno u istraživanju s odgojiteljima metodom intervjua koji potvrđuju kako je u ovakvoj vrsti igara djeci potrebna početna motivacija i učenje pravila igre, no vrlo brzo ona samostalno izvode igre. Osim toga, i roditelji i odgajatelji potvrđuju kako djeca osobito vole one igre u koje su uključeni i odrasli.

5. ZAKLJUČAK

Usmenoknjiževni oblici prikazani u ovom radu predstavljeni su s pedagoške strane i uočen je njihov mnogostruk učinak na dječji razvoj. Proučavajući zapise iz 19. i prve polovice 20. stoljeća lako je uočiti kako je njihova uloga u tadašnjem odgoju i životu djece bila značajna. No, uspoređujući rezultate istraživanja suvremenog odnosa prema ovim usmenoknjiževni oblicima, vidljiva je njihova prilagodba novim okolnostima. Ipak, i u izmijenjenom obliku i kontekstu, ovi oblici nastavljaju živjeti. Tako na primjer, iako se usmene uspavanke zamjenjuju autorskim dječjim pjesmama, njihova izvedba zadržava obilježja koja djetetu osiguravaju osjećaj bliskosti s odraslom osobom, osjećaj sigurnosti, potrebu za ponavljanjem i sl. Također, premda djeca više ne žive u velikim obiteljima ili zadrugama, imaju prilike igrati se u skupinama u školama i vrtićima.

Igra kao pojava koja je svojstvena čovječanstvu nije svojstvena samo djeci. No, dok igra odraslih ponekad sadrži samo neke od obilježja igre, u drugima od njih odstupa. Dječja se igra najjednostavnije prilagođava novom svijetu koji igra stvara. U njemu vrijede nova pravila i ona se moraju strogo poštovati. U igri riječi imaju snažna značenja. Tako na primjer, izgovorena brojilica određuje igrača i više se nitko tom izboru ne protivi. On se prihvaća kao pravedan i konačan. Isto se tako posebna pažnja pridaje točnom izgovaranju ili pjevanju riječi u igrama koje sadrže i pokret i riječi.

U suvremenom odgoju velika se pozornost pridaje dječjoj igri, no i u istraženim zapisima uočeno je kako se upravo kroz izvedbu ovih usmenoknjiževnih oblika postizalo mnoštvo pedagoških učinaka. Moguće je da je riječ o implicitnoj pedagogiji, instinktivnom djelovanju odraslih u susretu s malom djecom, ali i jednostavnim ispunjavanjem dječjih potreba koje ujedinjuje zabavu i njihov socijalni, emocionalni, intelektualni i fizički razvoj. Pedagoška strana usmenoknjiževnih oblika koja je opisana u radu pokazuje njihov potencijalni značaj za razvoj i odgoj predškolske djece, ali i djece starije dobi, kao i odraslih.

6. LITERATURA

- BOTICA, S. 2013. *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- DURAN, M. 1995. *Dijete i igra*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- FINKA, B. 1964. Saljske dječje igre i običaji : (etnografsko-jezično-melografski prinos). U: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*. Zagreb: JAZU.
- FRAN, I. 1902. O dječjim igrama. U: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*. Zagreb: JAZU.
- GÜNES, H. GÜNES, N. 2012. The Effects of Lullabies on Children. *International Journal of Business and Social Science*. (7), str. 316-321.
- HAMERŠAK, M. 2009. Usmenost za djecu u hrvatskoj etnologiji i folkloristici. U: *Studia ethnologica Croatica*, 21(1), 233-254. Preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/45121>.
- HAMERŠAK, M. 2003. Dječji folklor između prežitka i prepreke. U: Kolbas, I. ur. *Etnološka istraživanja*. Zagreb: Etnografski muzej, str. 45-51.
- HANNAFORD, C. 2007. *Pametni pokreti: zašto ne učimo samo glavom*. Buševac: Ostvarenje.
- HUIZINGA, J. 1992. *Homo ludens: o podrijetlu kulture u igri*. Zagreb: Naprijed.
- JELASKA, Z. 2000. Govornici u susretu – uspojeno i naučeno vladanje jezikom u istom društvu. U: *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*. 10(6 (56)), 977-990. Preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/19878>.
- JURIĆ, B. 1915. Igre (Iz Privlake i Komljetinaca u Slavoniji). U: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*. Zagreb: JAZU.
- KARANOVIĆ, Z. 2005. *Puna tepsija zlatnih kolačića: priručnik narodnog pesništva za decu, vaspitače i učitelje*. Novi Sad: Biblioteka Matice Srpske.
- KEKEZ, J. 1996. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*. Zagreb: MH.
- KROG, D. 2010. Pozitivni učinci tjelesnih aktivnosti. U: *Djeca u Europi : zajednička publikacija mreže europskih časopisa*, 2(4), 4-5. Preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/123512>.
- LANG, M. 1911. Samobor: narodni život i običaji. U: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*. Zagreb: JAZU, str. 2-160.

- MARKOVIĆ, J. 2010. Arhiviranje života (djetinjstva) izbliza: neke refleksije o problemima pohrane i transkripcije terenskih snimki. U: *Etnološka tribina : Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*, 40(33), 57-69. Preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/63177>.
- MATEJIĆ, Z. 1978. Merila za razlikovanje igre. U: *Psihologija*. Beograd: Savez društva psihologa Srbije, str. 71-83.
- MONTESSORI, M. 2001. *Otkriće deteta*. Beograd: Čigoja štampa.
- MONTESSORI, M. 2003. *Dijete: tajna djetinjstva*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- NEDIĆ, D. B. 2014. Toliški kraj: koncem 19. i početkom 20. stoljeća. U: *Zbornik za narodni život i običaje*. Zagreb: HAZU.
- NIKOLIĆ, D. 2015. Mali, sitni, jednostavni, govornički ili jednostavno – retorički: povijest naziva i koncepata usmenoretoričkih žanrova u hrvatskoj folkloristici. U: *Narodna umjetnost : hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 52(2). doi:10.15176/vol52no208.
- NOVLJAN, F. 2014. Boljun: kmiecki život i už(a)nci: etnološka monografija (1898.-1899. i 1950.-1960.). U: *Zbornik za narodni život i običaje*. Zagreb: HAZU.
- RAJKOVIĆ, Z. 1978. Današnji dječji folklor – istraživanje u Zagrebu. *Narodna umjetnost*. 15 (1), str. 37-93.
- SEKULIĆ, A. 1991. Bački Hrvati: narodni život i običaji. U: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*. Zagreb: JAZU.
- SITAR CVETKO, J. 2015. The value of fingerplay as a form of cultural heritage in the curriculum of the first age period. U: *Školski vjesnik : časopis za pedagošku teoriju i praksu*, 64(3), 411-423. Preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/151360>
- SVALINA, V. 2009. Glazboterapija i djeca s posebnim potrebama. U: *Tonovi* 24(1). Zagreb: Hrvatsko društvo glazbenih i plesnih pedagoga, str. 144-153.
- VIGOTSKI, L. 1996. *Dečja psihologija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

7. SAŽETAK

Pedagoški aspekti usmenoknjiževnih oblika u čijoj izvedbi sudjeluju djeca

Usmenoknjiževni oblici u čijoj izvedbi sudjeluju djeca obuhvaćaju različite prakse koje su dio dječjeg odgoja, ali i samostalnih dječjih igara. Predmet su ovog rada dječje igre koje sadrže riječi ili pjesmu i pokrete, uspavanke, brojalice i sl. Rad prikazuje pedagoški potencijal ovih usmenoknjiževnih oblika. U teorijskom dijelu prikazana su obilježja dječjih igara i različit doprinos igre dječjem razvoju. On se prvenstveno ogleda u tome što mnogi od ovih usmenoknjiževnih oblika zadovoljavaju neke od temeljnih dječjih potreba u različitim fazama razvoja. Neke od njih su potreba za sigurnošću, ponavljanjem i redom, pokretom, uspostavljanjem bliskosti s odraslom osobom ili ostvarivanjem odnosa s vršnjacima. Drugi dio rada donosi opis ovakvih primjera iz monografija i zapisa u *Zborniku za narodni život i običaje* s kraja 19. st. i prve polovice 20. st. Prikaz tih primjera ima za cilj pokazati implicitnu pedagogiju koja se krije iza izvedbe ovih usmenoknjiževnih oblika. Treći dio rada prikaz je istraživanja provedenog među roditeljima čija djeca pohađaju predškolsku ustanovu *Naša radost* u Subotici. Cilj istraživanja bio je istražiti prisutnost usmenoknjiževnih oblika u čijoj izvedbi sudjeluju djeca u današnjem odgoju.

Ključne riječi: dječja igra, usmena književnost, *Zbornik za narodni život i običaje*, odgoj.

8. SUMMARY

Pedagogical aspects of folk literature performance that includes children

Folk literature forms in the performance of which children participate include various practices that are part of the child's upbringing and play. The subject of this work is children's games that contain words or poems and movements, lullabies, nursery rhymes, etc. The paper presents the pedagogical potential of these folk literature forms. In the theoretical part, the features of children's games and a different contribution to child development are shown. Many of these forms meet some of the basic needs of children at different stages of development. Some of them are the need for security, repetition and order, movement, establishing close relationship with an adult, or achieving relationships with peers. The second part of the paper gives a description of such examples from monographs and records in the *Zbornik za narodni život i običaje* from the end of the 19th century and the first half of the 20th century. The illustration of these examples aims to show implicit pedagogy behind the performance of these folk literature forms. The third part of the paper presents the research conducted among the parents whose children attend the preschool institution *Naša radost* in Subotica. The aim of the research was to investigate the presence of oral literature forms that includes children in today's upbringing.

Key words: *children's play, folk literature, Zbornik za narodni život i običaje, upbringing.*